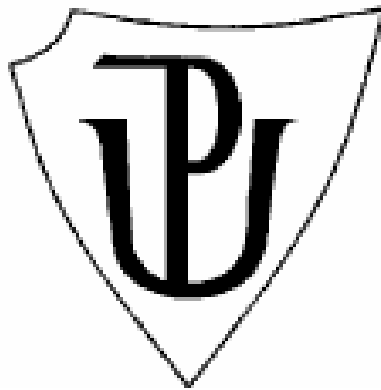

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v

Olomouci

Katedra bohemistiky

Česká filologie

Specifika jazyka starších dospělých

(Specifics of a language of elderly people)

Bakalářská práce

Autor: Lenka Sochorová

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne:

Podpis autora:

Poděkování

Děkuji Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D., za cenné připomínky a důsledné vedení bakalářské práce.

Obsah

Úvod	5
1. Mluvený projev	7
1.1 Psanost versus mluvenost	8
2. Dialektologie	10
2.1 Nářečí středomoravské	11
2.2 Nářečí východomoravské	11
3. Používaný materiál	12
4. Analýza tematické části	15
4.1 Vyjadřování časových údajů	16
4.2 Vyjadřování věku	17
4.3 Srovnávání teď – tady	17
4.4 Religiozita	18
4.5 Rozpomínání	19
4.6 Vzpomínky na druhé	20
5. Analýza jazykové části	21
5.1 Syntaktická rovina	22
5.1.1 Opakování	23
5.1.2 Opravy	25
5.1.3 Parenteze	27
5.1.4 Eliptické výpovědi	29
5.2 Lexikální rovina	31
5.2.1 Slovní zásoba	31
5.2.2 Přídavné výrazy	33
5.2.3 Zájmena	35
5.3 Morfologická rovina	36

5.3.1	Slovesné tvary	37
5.3.2	Tvary substantiv	38
5.4	Výslovnost	39
5.4.1	Hláskové změny	39
5.4.2	Prodlužování vokálů	40
6.	Statická analýza	41
6.1	Frekvenční analýza slov	42
6.2	Tematická koncentrace	45
	Závěr	47
	Anotace	49
	Použitá literatura	49
	Seznam tabulek	53
	Seznam příloh	54
	Přílohy	55

Úvod

Existuje mnoho odborné literatury popisující mluvený projev jako takový, ale práce, které by charakterizovaly pouze mluvený projev naší nejstarší generace, se vyskytují poskrovnu. Náhled do této problematiky nastiňuje pouze publikace *Čeština v dialogu generací* (2007), jejíž editorkami jsou Jana Hoffmannová a Olga Müllerová. Na základě této publikace a vlastních nahrávek běžné mluvy seniorů se pokusíme jednotlivé rysy charakterizovat a potvrdit či vyvrátit jejich výskyt. Naší snahou bude také potvrzení či vyvrácení vlivu pohlaví, věku a sociálního prostředí na mluvu této generace.

První část této práce bude zaměřena teoreticky, je zde potřeba vymezit několik pojmů dané problematiky. V úvodních kapitolách se proto zaměříme na charakteristiku mluveného projevu včetně projevu neverbálního, protože i prostředky mimoslovní jsou tohoto projevu součástí. Následně popíšeme mluvenost a psanost. Další kapitola bude věnována dialektologii jako takové, blíže specifikujeme především dialekt středomoravský a východomoravský, protože právě z těchto krajů naši respondenti pochází.

Pro účely této práce byly pořízeny čtyři nahrávky s osmi mluvčími staršího věku. Autoři publikace *Geriatric a gerontologie* (2004) dělí stáří na sociologické, biologické a kalendářní.¹ „Dnes je za počátek stáří vesměs považován věk 65 let“² a právě tento věk byl spodní hranicí při výběru našich respondentů. Je zaznamenána mluva žen i mužů různého vzdělání a sociálního prostředí. Podrobné informace o jednotlivých mluvčích jsou zpracovány v kapitole třetí.

Následující kapitoly již budou věnovány analýze pořízeného materiálu. Bude rozdělena na dvě části: tematickou a jazykovou. V tematické části se zaměříme především na společná témata respondentů. Jazykovou část rozdělíme do tří rovin: syntaktické, lexikologické, morfologické a výslovností, kde se budeme detailněji věnovat jednotlivým mluveným rysům, které charakterizují mluvený projev seniorů. Všechny tyto jevy budeme demonstrovat na příkladech z řeči našich respondentů, pro rozlišení mluvčích a zachování jejich anonymity použijeme pouze jejich iniciály.

¹ KALVACH, Zdeněk, Zdeněk ZADÁK, Roman JIRÁK, Helena ZAVÁZALOVÁ a Petr SUCHARDA. *Geriatric a gerontologie*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2004, str. 47.

² Tamtéž, str. 47.

V závěrečné fázi práce provedeme lingvistickou analýzu prostřednictvím programu QUITA. Zaměříme se především na frekvenci slov a slovních druhů u jednotlivých mluvčích, a na základě frekvence slov stanovíme společná témata všech respondentů.

U příkladů, kterými budeme ilustrovat jednotlivé rysy, ponecháme jejich výslovnost. Některé příklady jsme demonstrovali na delších úsecích, aby nebyly vytrženy z kontextu. Přehled transkripčních značek (Kaderka – Svobodová, 2006)³.

XXX	označení nerozpoznané/ho mluvčí/ho
to já [nevím][v té] knize	simultánně pronesené pasáže
=	okamžité navázání na předchozí repliku
<u>zase</u>	zdůraznění slabiky/slova
a:le:	nápadné protažení hlásky
e ee eee eh ehm em hm mm mhm ehe e-e	hezitační a responzní zvuky
(.)	krátká pauza
(..)	delší pauza
(5.3)	měřená pauza (v sekundách, s přesností na desetiny), zpravidla delší než 1 sekunda
?	vysoké stoupnutí hlasu
,	mírné stoupnutí hlasu
.	klesnutí hlasu
mon-	nedokončení slova
<uhodil>	pasáž pronesená se smíchem
(ale)	předpokládaný, ne dobře srozumitelný výraz
()	nesrozumitelný výraz
((směje se))	komentář přepisovatele
...	vypuštěné části transkriptu

Tabulka 1: Přehled transkripčních značek

³ KADERKA, Petr: Pragmatika situace. Slovo a slovesnost 73, 2013, č. 1, str. 37.

1. Mluvený projev

Mluvený projev je primárním zdrojem komunikace, jeho adekvátní záznam umožnil až technický rozvoj posledních let. Prvním a jediným lingvisticky zpracovaným zdrojem mluvené češtiny je Pražský mluvený korpus, dostupný na stránkách Ústavu Českého národního korpusu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zachycuje autentickou mluvenou a obecnou češtinu bez ohledu na téma. V současnosti existují také korpusy mluvené češtiny: ORAL2013, ORAL2008, ORAL2006, BMK, SCHOLA2010 a SPEECHES.⁴

Podoba mluveného projevu je závislá mimo jiné na tom, do jaké věkové kategorie mluvčí patří, jaké vykonává zaměstnání nebo jaké má zájmy. Svůj vliv má také komunikační situace, v níž se projev realizuje. Záleží jednak na tom, s kým hovoříme a v jakém prostředí se vyskytujeme. Naše řeč se liší v situacích, kdy mluvíme s dětmi nebo dospělými, s nadřízenými či přáteli, nebo také v prostředí veřejném a soukromém. Pro soukromou komunikaci neformální, mezi přáteli nebo s rodinnými příslušníky je příznačná obecná čeština obohacená o nářeční prvky. Pro tento typ projevu není důležitá forma sdělení, ale jeho obsah. Pro projev veřejný, formální, je obvyklé užívání celospolečensky přijímaného spisovného jazyka. Specifickou formu představuje styl epistolární. I když je psaný, jedná se o dialogickou komunikaci mezi dvěma partnery, proto je tento komunikační styl tolerantní k nespisovným formám jazyka.

Komunikační styl má většinou formu dialogu, ve kterém se vyskytuje mluvčí a posluchač, kteří se pravidelně ve svých rolích střídají. Komunikát je vázaný na situaci *hic et nunc*, neboli *teď a tady*⁵, ve které je mluvčí a posluchač přítomen v daný čas na daném místě. Kromě vztahu k situaci má komunikát také vztah ke kontextu. Mluvená řeč má rychlý spád, proto si situace vyžaduje společnou znalost tématu obou komunikačních partnerů. Mluvčí proto některé informace vypouští, především ty, které už byly řečeny, které nepovažuje za důležité a taky ty, které jsou samozřejmé.

Komunikáty mluvené mají specifické rysy v rovině syntaktické, lexikální, morfologické i výslovnostní, více v dalších kapitolách a subkapitolách, které se týkají analýzy nahrávek mluveného projevu.

⁴ *Korpusy mluveného jazyka (synchronní)*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z www.korpus.cz.

⁵

1.1 Psanost versus mluvenost

U srovnávání psanosti a mluvenosti si můžeme všimnout několika zásadních rozdílů. Pro mluvený projev je nejvíce charakteristická spontánnost spojená s nižší organizovaností textu s množstvím pauz, nedokončených výpovědí, přeráknutí a hezitačních zvuků. Výjimkou není velmi frekventované užívání vycpávkových slov. Je-li projev spontánní, je na mluvčího vyvíjen časový tlak, který má za následek fragmentárnost a implicitnost. U projevu psaného máme možnost svou řeč připravit, zorganizovat i opravovat. Recipient má zpravidla dostatek času k pochopení obsahu sdělení, může se k jednotlivým psaným pasážím často vracet, číst je znovu, přeskakovat, což je u mluveného projevu nemožné.

Dalším rysem, kterým se mluvené projevy odlišují od psaných, je vyšší výskyt konstrukčních signálů (dívej, poslouchej, vlastně, počkej), které mohou sloužit jako upozornění k započetí nové výpovědi nebo k její změně. Výjimkou nejsou ani kontaktné signály (ano, jasně, ne), poskytují nám zpětnou vazbu v dialogu, posluchač jimi dává najevo svůj postoj k tématu souhlasem či nesouhlasem. Nejvíce frekventovaným rysem je užívání deiktických prostředků, zejména zájmen (ukazovací i neurčitá) a příslovcí. S idiolektem mluvčího souvisí frekvence a volba tzv. parazitních (výplňkových) slov. Těmito slovy jsou nejčastěji *prostě, vlastně*, u mladší a střední generace expresivní *vole*.

K největší rozdílnosti mezi psanými a mluvenými projevy dochází v oblasti syntaxe. Pro mluvený komunikát je příznačná snaha sdělit informace co nejrychleji, proto dochází často k eliptickým výpovědím. S rychlým spádem řeči souvisí také příznakový slovosled výpovědi: „vlivem vytýkání, připojování a dalších procesů se jádro výpovědi, umístěné při objektivním uspořádání na její konec, dostává do středu výpovědi, nebo i na její počátek.“⁶

Základní rozdíly mezi mluvenou a psanou formou jazyka jsou shrnuty v následující tabulce⁷:

Psaný projev	Mluvený projev
Připravenost	Spontánnost

⁶ HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a--: současná situace stylistiky*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1997, str. 78-79.

⁷ HAVLÍK, Martin, Petr KADERKA a Olga MÜLLEROVÁ. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011, str. 35.

Formální, veřejný	Neformální, soukromý
Spisovný jazyk	Nespisovný jazyk
Monolog	Dialog
Objektivnost	Subjektivnost
Organizovanost	Neorganizovanost
Určitost	Neurčitost
Explicitnost	Implicitnost
Plnovýznamová slova	Deiktická slova, vycpávková slova aj.
Definitivní formulace	Opakování, korektury

Tabulka 2: Rozdíly mezi psaným a mluveným jazykem

Součástí mluvených (verbálních) projevů jsou také neverbální prostředky. Lze je rozdělit na vokální a nevokální. Neverbální prostředky vokálního charakteru lze dále dělit na parajazykové a prozodické. Jako parajazykové chápeme například smích, různá citoslovce, výkřiky apod. K druhému, prozodickému, typu lze zařadit intonaci, tempo řeči, její hlasitost a mnohé další. K nevokálním mluveným projevům patří nejčastěji různá gesta, obličejová mimika, haptika (doteky rukou) a u dialogu také proxemika (vzdálenost mezi partnery). Všechny tyto prostředky slouží k lepšímu porozumění a jako zpětná vazba v komunikaci.

2. Dialektologie

Jaromír Bělič (1972) popisuje dialektologii jako „odvětví jazykovědy, které se zabývá zkoumáním nespisovné mluvy (nářečí) a rozdílů v ní.“⁸ Nespisovné varianty jazyka, které se vyskytují na daných územích naší republiky, se označují jako tzv. nářeční varianty (dialekty), mohou být geografické nebo lokální (místní). Adolf Kellner (1954) definuje nářečí jako „geograficky přesně vymezenou část určitého jazykového celku.“⁹ I když mluva jazykových území není jednotná, uživatelé se mezi sebou bez větších potíží dorozumí. Nářečí geografické se projevuje zejména lišícími se hláskoslovnými, morfologickými a tvarotvornými znaky i lexikální diferenciací. Ovlivňuje zejména starší obyvatelé, mladší bývají více v kontaktu s osobami s jiným nářečím, proto je jejich řeč o nářeční prvky oslabena.

Podle geografického území je nářečí „dorozumívacím prostředkem jisté části národa bez rozdílu společenského postavení, části žijící v oblasti geograficky vymezené.“¹⁰ Dělí se do čtyř základních skupin. Největší územní část tvoří nářečí české charakteristické dvojhhláskou *ej* namísto psanému *y/i* (opravený mlýn-opravenej mlejn). Dalším nářečím je středomoravské (hanácké) projevující se hláskou *é* nebo *ó* namísto spisovného *y/i* a *ou* (dělají-dělajó, starý mlýn-staré mlén). Na východě naší republiky se nachází část země mluvící nářečím východomoravským (moravskoslovenským), pro něž je typické užívání *ú* namísto *y/i* nebo dvojhhlásky *ou* (dělají-dělajú, mouka-múka). Poslední typem nářečí je slezské (lašské), kde mluvčí vyslovují dlouhé samohlásky krátce (opravený mlýn-opraveny mlyn). Toto nářečí se od ostatních liší také přízvukem, který není na první slabice, nýbrž na poslední. Geografická nářečí nejsou daná hranicemi, za kterými by se striktně mluvilo daným nářečím, charakteristické prvky se mohou prolínat.

Pro tuto práci je důležité více charakterizovat nářečí středomoravské a východomoravské, protože naši respondenti pocházejí právě z těchto území republiky, proto se těmto nářečím budeme věnovat v následujících subkapitolách.

⁸ BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 5.

⁹ KELLNER, Adolf. *Úvod do dialektologie*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954, str. 10.

¹⁰ KELLNER, Adolf. *Úvod do dialektologie*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954, str. 22.

2.1 Nářečí středomoravské

Pro první z nich, nářečí středomoravské, jsou kromě užívání hlásek *é* nebo *ó* namísto *y/i* a *ou* příznačné krátké samohlásky v jednoslabičných slovech: *bit, dat* aj. a ve slovním základu u jednoslabičných slov mužského rodu a u dvojslabičných slov rodu ženského a středního, př. *hrach, prah, blato, hlina* apod. Tyto krátké samohlásky se vyskytují ve všech deklinačních případech. Naopak dloužení samohlásek lze zaznamenat u podstatných jmen i sloves před hláskou *ň*: *kamění, océnit*. Dalším charakteristickým hláskoslovným rysem je asimilace *sh-* na *zh-*, zjevná v příkladech *nazhledanou, zhoda*. Také se zachovalo *šč*: *ešče*. Před některými samohláskami je u tohoto nářečí zřetelná znělá výslovnost: *chlab, g mostu*. V 6. pádu sg. substantiv se vyskytuje koncovka *-och*: *schodoch*. Tvar slovesa být v 1. osobě singuláru v hanáckém nářečí má podobu *su*. Další slovesa mají v 3. osobě plurálu příznačné zakončení *ó*: *dělajó, majó, vijó*, v infinitivu se objevuje měkké zakončení *t'*: *dělat', mačkat'*. Zájmena a zájmenná příslovce se vyskytují bez měkčení ve formách *negdo, neco*.

2.2 Nářečí východomoravské

U druhé nářeční skupiny východomoravské je nejvýraznějším rysem právě hláskoslovná změna z *i/y* a *ou* na *ú*. Zůstalo zachováno staré *e* ve slovech jako *mléko, polénko, polévka*, na ostatním území se objevuje podoba *mlíko, polínko, polívka* z důvodu historické přehlásky dlouhého *ě* na *í*. Na tomto území také zůstala dvojhláska *aj*: *najvětší, daj*. Dochází k dloužením některých samohlásek, nejčastěji je *é* před *ň*: *modlení*. Vykazuje také některé shodné rysy s nářečím středomoravským. Prvním rysem je krátká samohláska u jednoslabičných infinitivů a slov mužského rodu a dvojslabičných slov rodu ženského a mužského. Druhým shodným rysem je asimilace *sh-* na *zh-* a užíváním *šč* (v případě *ešče*). Shodný je také výraz 1. osoby singuláru slovesa být: *su*. Některá podstatná jména tvrdého skloňování přechází ke skloňování měkkému z důvodu měkčení konsonantů: *kost', cihelňa*. K měkčení dochází také v infinitivu: *byť, mlčeť*. Koncovka 3. deklinačního pádu plurálu u substantiv mužských a středních není *-ím*, nýbrž *-om*: *súsedom, přátelom*. Ve slovesných tvarech nalezneme koncovky *-ú, -á, -ajú/-íja*: *dělajú, prosíja*.

3. Používaný materiál

Pro tuto práci byly použity zvukové nahrávky pořízené od osmi respondentů, z toho pět žen a tři mužů ve věku od 65 – 85 let (uvedený věk odpovídá době pořizování nahrávek). Pouze jedna žena je ve věku 65 let, ostatní respondenti, včetně mužů, jsou ve věku od 75 do 85 let. Ženy jsou v početní převaze, neboť byly ochotnější poskytnout nahrávky pro účely této práce.

Nahrávky jsou různě dlouhé, průměrná délka rozhovoru je 40 minut. Jedná se o čtyři nahrávky, ve kterých spolu respondenti hovoří sami nebo jim pomáhají dva tazatelé z řad studentů, jeden muž a jedna žena. Kromě jedné výjimky hovoří na nahrávce více respondentů (obvykle dva nebo tři). Vždy jsou však v pozadí otázky či reakce studentů. Rozhovory probíhaly v domácím prostředí dotyčných osob, proto se respondenti chovali přirozeně, dá se říct, že na nahrávání postupem času i zapomněli a ochotně vyprávěli zážitky a zkušenosti ze svého dětství, mládí nebo hovořili o současném dění.

Většina respondentů žije ve Zlínském kraji, konkrétně v obci Zborovice na Kroměřížsku. Jeden manželský pár sice žije v Brně, ale nyní, v důchodovém věku, tráví čas převážně na své chalupě ve Zborovicích. Další manželský pár žije v Bratřejově nedaleko Vizovic. Několik respondentů strávilo dětství a mládí mimo dnešní bydliště, a to v jiném městě či vesnici Zlínského kraje (Horní Lideč) nebo i v Jihomoravském kraji (Brno, Adamov). U všech respondentů je velice znatelný dialekt středomoravský – hanáčtina, a východomoravský – valašský.

Během pořizování materiálu sdělili respondenti o sobě několik základních informací, jako jsou současný věk, bydliště minulé i současné, vzdělání a profese, které ve svém životě vykonávali. Všichni vyjádřili souhlas pro poskytnutí nahrávek za účelem této práce, ale pro zachování anonymity budeme k jejich identifikaci používat pouze iniciály. Některé jsou doplněny malými písmeny „ž“ nebo „m“ značící pohlaví, a to při shodujících se iniciálách. V práci také nejsou uváděna příjmení osob, o kterých se hovoří. U žen je použito počáteční písmeno s koncovkou *ová* (V-ová, N-ová), u mužů užíváme první a poslední písmeno příjmení (V-a, N-c). Při uvádění příkladů v této práci zachováváme původní výslovnost respondentů, jako je zjednodušení souhláskových skupin, krácení vokálů, redukce slabik, dloužení vokálů, měkčení konsonantů a další (osumdesát, dělal, páám).

Nahrávka 1

LB – žena, 75 let, má základní vzdělání. Po základní škole absolvovala roční kurs zubní instrumentárky, toto povolání také vykonávala. Mimo to pracovala jako šička v JZD nebo prodavačka. Celý život žije v obci Bratřejov.

FB – muž, 77 let, je manželem LB. Má také základní vzdělání a po ukončení základní školy pracoval rok jako mechanik, poté jako řidič autobusu a tuto práci vykonával celý svůj profesní život. Narodil se v obci Lužná u hranic se Slovenskem, po svatbě se přestěhoval ke své ženě do Bratřejova, kde žije i nyní.

Více mluví muž, zatímco žena se spíše stydí a neví, o čem má hovořit, proto se v této nahrávce objevují vstupy obou studentů, kteří respondenty povzbuzují ve vyprávění a kladou jim otázky. Velmi ochotně mluví o svém dětství, školní docházce, o pracích, které ve svém životě vykonávali, o výletech.

Nahrávka 2

MMŽ – žena, 75 let, absolvovala střední odborné učiliště v Brně, obor prodavač, a touto prací se živila celý život. Produktivní věk strávila v Brně, kde má trvalý pobyt, ale v důchodovém věku již tráví čas po většinu roku na chalupě ve Zborovicích.

MMm – muž, 75 let, manžel MMŽ. Absolvoval obor prodavač a v tomto oboru celý život pracoval. Stejně jako jeho žena se narodil v Brně, ale nyní společně tráví čas ve Zborovicích.

Je zřetelné, že žena je temperamentnější, více a hlasitěji hovoří. Muži není dobře rozumět, ale také zasahuje do rozhovoru o politice, komunálních volbách, které v tu dobu probíhaly. Oba hovoří především o svém největším koníčku, to je chov koček, i o jiných zvířatech. Součástí jsou i reakce studentky.

Nahrávka 3

AN – žena, 75 let. Navštěvovala Vyšší pedagogickou školu v Opavě, obor matematika a fyzika. Učila na základní škole ve Francově Lhotě a na základní škole ve Zborovicích. Narodila se v Horní Lidči, poté se s manželem přestěhovali do Zborovic.

Tato žena byla velmi nervózní, nicméně nervozita po pár minutách opadla a ona s radostí vzpomínala na své studium. Jelikož je židovského původu, jsou její vzpomínky silně poznamenány druhou světovou válkou a téma války se v rozhovoru vyskytuje často. Mimo to se také zabývá aktuální politickou situací, komentuje dění v obci a závěrem líčí své rodiště a okolí. I na této nahrávce jsou reakce studentky.

Nahrávka 4

ZVž – 85 let, žena se základním vzděláním, po tomto studiu absolvovala Baťovu školu práce v oboru šička bot, ale pracovala jako dělnice. Pochází z Adamova, ale důchodový věk tráví se svým manželem ve Zborovicích.

ZVm -85 let, muž, manžel ZVž. Absolvoval vysokou školu v oboru strojař. S titulem inženýr pracoval celý život ve strojním průmyslu. Stejně jako jeho žena se narodil v Adamově, nyní žije ve Zborovicích.

MZ – nejmladší z respondentů, žena 65 let. Vyučená jako plastikářka v Chropyni, kde také po studiu nějaký čas pracovala. Další její pracovní pozicí byla dělnice, obsluhovačka strojů. Narodila se a žila ve Zdounkách do svých 50 let, její nynější bydliště je ve Zborovicích.

Z počátku hovoří pouze ženy, prohlížejí si fotografie svých příbuzných, komentují je. Mimo to mluví o vaření a pěstování zeleniny. ZVm hovoří až v druhé části nahrávky, kde rozsáhle popisuje vše o zahrádkářství a ovocnářství včetně jejich historie.

4. Analýza tematické části

Vzpomínková vyprávění našich respondentů mají shodná témata. Tím nejvýraznějším rysem je vyjadřování časových údajů. U seniorů je lepší dlouhodobá paměť než krátkodobá, proto jsou schopni okamžitě a přesně zařadit zmiňované události na časovou osu. Vzpomínají si nejen na rok události, ale často i na měsíc a den, nebo dokonce na přesný čas. Mezi časové vyjádření lze zařadit i časté odkazy na historické události, které představují důležité mezníky v naší historii, proto starší lidé mohou dělit své vzpomínky na „před - po“.

Velmi často také tematizují svůj věk, buďto kalendářní, anebo vyjadřují rok narození. Sdělují, jak byli staří v určitých životních situacích, a upřesňují i věk ostatních osob. Dalším společným rysem je srovnávání „tehdy a teď“ a ve většině případů senioři hodnotí dnešní svět negativně. Jejich výpověď ale nemusí nutně obsahovat tato dvě slova (a jejich různé obměny), někdy hovoří negativně pouze o dnešní situaci bez srovnání se situací minulou.

Jak již bylo zmíněno, své vzpomínky, zejména z dětství a mládí, zařazují na časovou osu, a to chronologicky. Nejčastěji vzpomínají na školní docházku, uvádějí i dřívější názvy škol a institucí, které se již dnes nepoužívají. Mimo to také hovoří o svých pracovních pozicích. S těmito událostmi seznamují zejména mladší posluchače, svěřují se se svými zkušenostmi a zážitky, mají ovšem charakter informativní, proto je sdělují v podobě výčtů¹¹. Pokud si na některý z faktů nemohou vzpomenout nebo si nejsou sdělením jisti, snaží se jej úporně najít v paměti nebo své sdělení co nejvíce upřesňují.

Řeč respondentů obsahuje mnoho vsuvek, časté je odbočení od tématu. Je plná popisných a doplňujících informací, starší generace považuje tento popis za důležitý. Hojně se také objevují odkazy na jiné osoby, zejména na rodiče respondentů, u kterých poukazují na jejich výjimečnost a moudrost a reprodukuje jejich řeč.

Slovní zásobu mluvčích je obtížné hodnotit jednotně. U některých osob je méně bohatá, charakteristická vysokým počtem zájmen a užíváním zastaralých výrazů, které se dnes už nepoužívají. Naopak se zde vyskytují i respondenti s bohatou slovní zásobou. V hovoru jsou jistější, dělají méně pauz mezi slovy, jejich řeč obsahuje neologismy. Všechny tyto skutečnosti lze doložit na příkladech.

¹¹ *Čeština v dialogu generací*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, str. 35.

4.1 Vyjadřování časových údajů

Tento jev se vyskytuje téměř u všech respondentů. Vzpomínají na své dětství a mládí, vše řadí na časovou osu chronologicky a také vše datují do časových určení, jako jsou letopočty nebo konkrétní (aktuální) počty let, roční období, konkrétní čas atd. Časové údaje mají pro starší generaci velký význam, proto se snaží je uvádět co nejpřesněji, někdy i s opravami. Do této kategorie řadíme i časté zmínky o důležitých historických událostech naší společnosti, jako je druhá světová válka či sametová revoluce. Tyto události jim pomáhají řadit události na časovou osu, neboť jsou i pro mladší posluchače známé a jsou to události, které zapříčinily mnoho změn v naší společnosti. Respondentka AN vzpomíná na druhou světovou válku, je ráda, že může předat své zážitky a zkušenosti mladší posluchače.

ZVm: *a dělal sem u zahrádkářů od roku osumdesát sedum;*

ZVž: *to bylo v květnu;*

AN: *zemřela v devadesátém sedmém roce (.) ve věku osumdesáti sedmi let;*

FB:; *od devětapadesátého roku (.) v červenci to bude padesát šest roků; ve třištvtě na jedenást v noci;*

MMm: *to bylo v třiapadesátých letech zakázany;*

AN: *tehdy to bylo ještě po válce; když byla ještě Pilana za minulého režimu;*

MMž: *když to bylo po té revoluci; když bylo po tom převratě;*

Starší respondenti řadí své zážitky a zkušenosti na časovou osu v podobě výčtů neboli shluků událostí, které mají informativní charakter¹². Nejvíce se tento jev objevuje u respondentů FB a LB. Mluvčí AN také uvádí své zkušenosti a zážitky v podobě výčtů, ale ty obsahují také mnoho vsuvek, odboček, vysvětlení a popisů.

FB: *chvilu sem tam děla:l, potom sem šel do Ostravy na brigádu, do trhu, do Ostravy na rok, přišel sem ze zdolů, tak sem ještě byl ve Zbrojovce chvilu (..) potom sem šel na vojnu (..) přišel sem z vojny a ona mě zverbovala do Bratřejova a su tady do dneška.*

¹² Čeština v dialogu generací. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, str. 35.

LB: *no já sem (..) nechodila do učení, já sem dělala (..) jako zubní instrumentářku a chodila sem enom roční kurz tenkrát (.) to stačilo no (.) a potom už sem sa vdala a přišly děcka, tak už sem sa nevrátila tam, chodila sem do obchodu jako prodavačka;*

AN: *tehdy to bylo ještě po válce, že já sem (.) vlastně vyšla z osmé třídy, zastihla sem místo gymnázia jedenáctiletou střední školu ... No a potom sem dělala Vyšší pedagogickou školu (.) v Opavě;*

4.2 Vyjadřování věku

Objevuje se v podobě přímého vyjádření aktuálního kalendářního věku nebo sdělením roku narození. Svůj věk také zmiňují při vzpomínkách na důležité události v jejich životech, jako je věk při svatbě, začátek a konec studia, v kolika letech kdo zemřel apod. Nechybí také informace a věku blízkých a ostatních osob, včetně informací o věku při jejich sňatku či smrti. Respondenti sdělují věk druhých osob také ve vztahu ke své osobě. Tento jev bývá označován jako age-telling¹³.

AN: *protože mám už taky sendesát pět roků; já se narodila v třicátém devátém roce; zemřela v devadesátém sedmém roce (.) ve věku osumdesáti sedmi let;*

FB: *ti všeci o štyry roky starší;*

MZ: *to sem měla osnáct nebo sednáct roků;*

ZVž: *já sem se vdávala, měla sem triadvacet roků; Máňa měla dvanást let, ode mě je;*

Není nutné vyjadřovat pouze kalendářní věk či rok, tato skupina lidí odkazuje na svůj věk i implicitně. Mluvčí FB dává mladšímu posluchači najevo svůj věk spojený se zkušenostmi a zážitky slovy: „*až budeš mět roky jak já*“.

4.3 Srovnávání teď – tady

Vedle organizačního principu, ve kterém respondenti svá vyprávění řadí chronologicky na časovou osu, v materiálu se také vyskytuje hodnocení aktuální společenské situace. Starší osoby vnímají dnešní svět většinou pesimisticky, k moderním věcem se staví negativně až odmítavě. V pořizovaných nahrávkách lze často najít politická či

¹³ *Čeština v dialogu generací*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, str. 55.

náboženská témata a mluvčí k nim zauímají kritický postoj. Hodnotí politickou situaci a v projevech pak lze nejčastěji nalézt slova dnes a teď (a jejich variace). Tato slova jsou v kontrastu pro hodnocení aktuální situace, kdy se nejčastěji užívají slova dřív, tenkrát. Někdy mají tyto výpovědi obsah pouze informativní, kdy se mluvčí snaží, nejčastěji mladšímu posluchači, objasnit dávnou situaci. Tento jev lze například vyzorovat u sdělení mluvčí LB, která mladším posluchačům objasňuje nahlížení na svobodný život v době svého mládí: *dřív jak sa cérka nevdala do těch dvaceti rokú, tak už to bylo takové, no tak, no*. Mluvčí má sice problém najít vhodná slova pro dokončení výpovědi, ale lze předpokládat, že chce mladším posluchačům sdělit, že v době jejího mládí bylo společností hůře akceptovatelné, aby byla mladá žena starší dvaceti let svobodná.

Nemusí se ovšem jednat jen o objasnění situace v dřívějších dobách. AN hodnotí situaci aktuální: *ted' je to nastartovano snad líp*. Těmito slovy hodnotí celkovou společenskou situaci ve státě, státní maturity či příspěvky matkám a důchodcům. Respondenti LB a FB hovoří a srovnávají minulost se současností více než ostatní respondenti. Jejich řeč vyjadřuje negativní postoj k současnému dění ve světě, uvědomují si své stáří, přibývání nemocí a ubývání sil. Lze ovšem najít i porovnání s optimistickým závěrem, kdy mluvčí LB hodnotí pozitivně svůj zdravotní stav na úkor stáří:

FB: *je to těžký, no; tehda teda to bylo inčí, vsecko ostatní lacinčí no (..) jak včil; včil si hledí každý sebe;*

LB: *Ale toš, eště je to dobré, že eště sa možeme hýbat a okolo sebe, nakupit a na- navařit a co navařit, zest;*

4.4 Religiozita

Téma náboženství se objevuje na nahrávce druhé a třetí. Respondenti v nich hodnotí aktuální náboženské (a politické) problémy a vzhledem k tomu, že jsou ateisté, staví se k víře neutrálně. Negativně hodnotí pouze vyhrčenou náboženskou situaci v podobě Islámského státu, zabíjení nepovažují za projev zbožnosti. Všichni tito respondenti se shodují, že historie je plná válek, které byly z velké části vedeny právě z náboženských důvodů.

MMž: *já su nevěřící; kvůli náboženství sou veškerý války; at' si věří v co chce, ale at' to nevnucuje nebo kvůli tomu nezabijí;*

AN: *dějiny světa jsou dějiny válek, a z těch válek ji h bylo, no já si odvážím tvrdit pědaosmdesát percent vedených z náboženských důvodů;*

K tomuto tematicko-výrazovému okruhu můžeme zařadit také bezděčné a spontánní expresiva jako například *ježiši, ježišmarja* apod. U takových slov lze nalézt rozdíly v intonaci. Lidé používají slova typu *ježiši* jako projev udivení či překvapení: *a sedí pod autem a nechce jít dom. – Jéžiš. Zpravidla se objevuje na začátku výpovědi nebo samostatně. Mimo výraz překvapení či udivení se také v mnoha případech vyskytuje ve významu zděšení: Jéžišmarja, no hrůza a děs. Oba tyto příklady se nachází v řeči respondentky MMŽ, kde se také vyskytují ve sledovaném vzorku nejfrekventovaněji.*

4.5 Rozpomínání

Starší mluvčí mají často problém s krátkodobou pamětí, lépe a detailněji si vybavují vzpomínky z dětství a mládí než události z blízké minulosti. Problémy nejčastěji nastávají u přejatých slov, u kterých si starší lidé nejsou jisti správnou výslovností výrazu. Mimo přejata slova činí také potíže vybavování si proprií nebo toponym a často se ptají na rady ostatních. Obvykle žádají, aby jim pomohli ostatní komunikanti, nebo jejich slova doprovází spojení typu: *Jak se jmenovali? Nemůžu si vzpomenout. Já už si to nepamatuju.* U tohoto problému je vysoká frekvence pauz, opakování slov a také bývá spojen s užíváním expresivních výrazů (*sakra, hergot*) jako úleva při namáhavém vzpomínání. Také je mohou, pokud neznají daný výraz či jméno, vystihnout opisem.

Z pořízených materiálů lze vypozaovat problém s vybavováním si přejatých slov, osobních jmen i míst. Vždy se na správnost ptají svého okolí, ale v jejich řeči se neobjevuje žádný expresivní výraz a ani se neobjevuje opis proneseného slova.

MMŽ: *a ona to kola-, jak?; na ten, na ten, no na ten; proti tomu Švarcen- (..), jak to?;*

LB: *počkaj, jak oni sa menovali?*

FB: *tam, jak sa to říká (..) no na Ostravu;*

ZVŽ: *ten, ježiš, jak on se jmenuje?*

MMŽ: *jak to ta babička říkala?; ne Z-a, jak on se menoval?*

AN: *a já sem i cosi chtěla reagovat; ale co sem to chtěla já říct?*

4.6 Vzpomínky na druhé

V řeči starých osob se hojně vyskytují vzpomínky na jiné osoby, zejména na rodiče a přátele, ke kterým mají respondenti velmi silný citový vztah a vyjadřují k nim obdiv. Poukazují na jejich moudrost a často reprodukují jejich řeč. Není výjimkou také zmínka o tom, zda ještě žijí nebo kdy zemřeli.

FB: *to povídal můj tata dycky; vidíš, jak ta tetička pravila; aj strýc Sláva v Ústí, ten dycky říká;*

Kromě reprodukce jejich řeči zdůrazňují jejich výjimečnost, zejména mluvčí AN, jejíž matka byla židovského původu, často zdůrazňuje rodinnou situaci za války spojenou právě s židovstvím. Líčí matku jako jednoduchou, ale přesto velmi zkušenou ženu, která zažila první i druhou světovou válku a musela se jako dítě starat o rodinu.

AN: *viš, a já sem měla maminku, která byla naprosto jednoduchá žena, protože zažila první republiku, zažila první světovou válku ... a zažila bohužel tvrdě i druhou světovou válku, že, protože byla, byla židovka ... měla jenom pět tříd obecné školy, tehdejší že, protože maminka byla nemocná, ona byla nejstarší a musela se starat o pět mladších sourozenců ... ale právě ty všechny ty životní zkušenosti, které měla ...*

5. Analýza jazykové části

Následující příklady jsou charakteristické pro mluvený projev všech věkových kategorií, ale u skupiny věkově nejstarších mluvčích se zpravidla objevují velmi frekventovaně. Problémy v jejich řeči jsou následkem zhoršující se kapacity paměti a patří mezi ně „pokles užívání složitějších syntaktických struktur, těžkosti s přijímáním anaforické reference, obtíže s vyvozováním a s integrací dílčích složek informací aj.“¹⁴

Hojně se vyskytuje především opakování části výpovědi nebo jejich opravy. U opakování lze rozlišit několik typů, kdy vypravěč opakuje nezáměrně v důsledku chyby ve výpovědi, nebo záměrně, aby dané slovo zdůraznil.

Mluva seniorů je také velmi bohatá na deiktická slova. Právě vlivem zhoršující se paměti mají problémy nalézt vhodná pojmenování, zejména propria a toponyma, která nahrazují právě zájmeny, konkrétněji ukazovacími a neurčitými. I přes tyto potíže je jejich slovní zásoba velmi bohatá a specifická. Objevují se dobové názvy zejména institucí, které dnes již neexistují, nebo byl jejich název pozměněn. Na dnešní vývoj jazyka mají značný vliv anglicismy, ty se ale v řeči nejstarších osob objevují velmi sporadicky, mluvčí mají problém je vyslovit nebo najít vhodnou deklinační formu. Větší vliv na jejich řeč měla v mládí němčina a germanismů užívají i v důchodovém věku velkém množství.

Ve větší míře se také vyskytují přídatné výrazy sloužící jako kontaktní složka mezi mluvčím a posluchačem. Pokud se v řeči tyto kontaktní výrazy nenachází, bývají nahrazeny pauzami. Při těchto pauzách má možnost do rozhovoru zasáhnout partner.

Hláskové změny souvisejí především s dialektem či idiolektem. V našich ukázkách lze ale zaznamenat i prvky charakteristické pro obecnou češtinu. Jedním z prvků je protetické *v-*, ale nalezneme zde i prvky typické pro starší generaci. Nejvýraznějším prvkem je prodloužení samohlásek, což souvisí s obecnou češtinou, ale i měkčení konsonantů.

Rozdíl mezi řečí nejstarší a mladší generace je ve slovesných tvarech. Při výkladu svých vzpomínek pátrají hodně v minulosti, k čemuž užívají tvarů zejména minulého kondicionálu (kdybych byl býval) nebo iterativních tvarů, které signalizují opakovanost děje.

¹⁴ *Čeština v dialogu generací*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, str. 339.

5.1 Syntaktická rovina

Základní jednotkou psaných projevů je věta s jasně vymezeným začátkem a koncem. „Základní jednotkou mluveného dialogu je ovšem replika. Z funkčně propojených a vzájemně podmíněných replik vznikají v mluveném projevu vyšší jednotky – sekvence.“¹⁵ Typická repliková dvojice je otázka – odpověď, o sekvenci lze hovořit v případě realizujícího komunikačního úkolu, kdy se řeší hlavní problém. V komunikátu také dochází k mnoha výpustkám, vsuvkám i odbočkám od hlavního tématu, ke kterému se mluvčí vrací. Vsuvky souvisí s konkretizací, kde si mluvčí nové informace vybavují během hovoru, který jimi zpřesňují, doplňují. V psaném textu jsou odděleny čárkami, v mluveném akusticky, a to změnou tempa či melodie výpovědi. O tomto rysu hovoří autoři knihy *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* jako o reliéfizaci textu, tj. odstínění důležitosti¹⁶. Projevuje se rovným tónem a zpravidla rychlejším tempem v jiné hlasové rovině¹⁷. Na druhou stranu nemůže chybět eliptičnost výrazů či celých větných konstrukcí, ale při této situaci nemusí docházet k nedorozumění, záleží na společných znalostech komunikačních partnerů.

U těchto projevů lze také hovořit o silné situační vazbě, o tzv. kontextualizaci, kdy bez znalosti výrazných situačních a kontextových faktorů může být řeč zcela nesrozumitelná. S kontextualizací projevu souvisí i jeho indexovost, tj. označují závislostí reference jazykových výrazů na kontextu¹⁸. Jinými slovy se jedná o schopnost rozpoznat, kdo je mluvčím, adresátem, a jaké jsou okolnosti výpovědi, tj. čas a místo. Pokud si mluvčí nemůže vzpomenout na správný výraz nebo jej nedopoví, nemusí to představovat závažný komunikační problém, neboť právě díky kontextualizaci jsou okolnosti komunikačnímu partnerovi jasné i bez jejich pronesení. Mluvčí může také během hovoru více konkretizovat, vkládat mnoho dalších informací (redundance).

Hojně se také objevují opravy, korektury, parafráze aj. V mluvených projevech dochází často k přeroknutí a následným korekturám. Mluvčí také často výraz nebo celou výpověď nedokončí, což může být způsobeno tím, že komunikační partner předvídá obsah výpovědi,

¹⁵ ČMEJRKOVÁ, Světlá – HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, str. 129.

¹⁶ Tamtéž, str. 159.

¹⁷ HRBÁČEK, Josef. Reliéfizace výpovědi a textu. In: *Naše řeč* 1994, roč. 74., č. 2, str. 67.

¹⁸ ČMEJRKOVÁ, Světlá – HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, str. 104.

nebo si mluvčí během výpovědi vzpomene na výraz vhodnější, proto výpověď přeruší a výraz nahradí. Výjimkou není ani několikerý začátek výpovědi, kdy mluvčí hledá vhodná slova pro pokračování proudu řeči, mezitím však neustále opakuje úvodní formulaci.

Rozmanitost spojovacích výrazů není bohatá, nejčastěji se vyskytuje spojka „a“. Pokud se ve vypravování vyskytuje pravidelně za sebou, jedná se o tzv. vyprávěcí polysyndeton.¹⁹ Dalšími frekventovanými spojkami jsou především *že, tak, když*.

V syntaktické rovině mluveného projevu se posouvá jádro výpovědi na začátek nebo ke středu. V některých situacích je jádro věty vyjádřené deiktickými slovy, v následném doplnění je již pojmenované pomocí substantiva (To musí přestavit, ten nábytek). Vzhledem k tomu, že je díky spontánnosti projevu volný slovosled, dochází také ke křížení syntaktických konstrukcí. Mluvčí započne své sdělení, které se později ukáže jako nesprávné, a zvolí proto výraz správný (já jsem měla červený holiny, když sestra měla ty červený holiny na sobě).

5.1.1 Opakování

Opakování závisí na idiolektu mluvčího, na jeho vyjadřovacích schopnostech, ale také na jeho věku. S přibývajícimi lety dochází ke zhoršení paměti, což zase vede k větší psychické nepohodě. Všechny tyto jevy mají vliv na plynulý proud řeči, výsledkem je opakování, které je sice typické pro mluvený projev napříč generacemi, nicméně u starší populace se vyskytuje velmi frekventovaně.

Mluvčí ve většině případů opakuje svou vlastní řeč, jedná se buď o jedno slovo nebo celou větnou konstrukci. Lze rozlišovat opakování záměrné (motivované) a nezáměrné (nemotivované). Nezáměrné je dáno spontánností projevu, kdy dotyčný předem neví, jak bude jeho výpověď pokračovat. Formulace, již zvolil, se stává nevyhovující, proto dochází k opakování, nebo také k opravám. V řeči také lze pozorovat odbočování a následné navrácení se k tématu. Zřetelné je ve výpovědi MMŽ, která chce sdělit, co říkala její babička, nicméně než dojde k samotnému závěru, posluchači ještě sdělí přídatné informace: *ta vždycky říkala, ona byla teda komunistka, to já netvrdím, že ne, jo, aji děda, ale ona říkala, politika je špinavá věc*. Pro starší občany se opakování může stát zvyklostí,

¹⁹ HAUSENBLAS, Karel. O studiu syntaxe běžně mluvených projevů. In: *Otázky slovanské syntaxe*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, str. 318.

jejich používání si neuvědomují. Opakování proto bývá považováno za jeden z charakteristických znaků mnohomluvnosti.

MMž: *já už ted'kom mám, tady už máme novou; no tak o náboženství, začnem o náboženství; když je šikovné, když je šikovné tak a umí dělat; je starej, je starej prostě, nakonec ona může, ona může vlastně příští rok;*

MMm: *měla pět přihlášek, měla pět přihlášek; ona ona ona toto;*

FB: *ani ani ani ani minutu; dokůd', dokůd' tady sme;*

MZ: *a ted' už, ted' už on se oženil; to ste dobří, to ste dobří; je to papírů a papírů a papírů;*

ZVm: *jestli to chceš najít, najít; takže to, takže; to bylo dost, to bylo dost hledání; jinde pěstujou různé jiné různé jiné druhy; jako vhodná jako vhodná sadba pro tu danou, pro tu danou druh odrůdy toho jabka, jabka jako takhle;*

AN: *protože byla, byla židovka; i tatínek, i tatínek zůstali; jak, jak psi o jednu kost; kolik je, kolik je; Tak ale prostě musí se začít. Někde se musí začít;*

Motivované opakování slouží zejména k vyjádření emocí. Staří lidé mají potřebu něco zdůraznit, vyjádřit nesouhlas nebo překvapení. I v tomto případě lze nalézt opakování jednoslovných výrazů i celých větných konstrukcí.

MMž: *a ted' je to rozdělený, ted' je to rozdělený; ať si, ať si věří v co chce ten člověk, ať si věří v co chce; ale tady se nestarají, jo, tady se nestarají; a ještě spává na gauču, normálně na gauču; to só potvory, to só hrozný potvory;*

MMm: *to só hodní, to só tak hodní psi; byl aspoň minimálně se Sárinou pět let aspoň, minimálně; taky dostali na frak, ti dostali na frak;*

AN: *no to toho máš dost, to toho máš dost;*

FB: *všeci, všeci zmrzli;*

ZVm: *je to řidčí, je to řidčí;*

Opakování se dělí na bezprostřední a vzdálené. K bezprostřednímu opakování mluvčího vede potřeba informací, kterou sděluje, zdůraznit, vyjádřit překvapení a jiné emoce. U tohoto typu opakování bývá opakovaná formulace často doslovná, a to včetně intonace a rytmu. Pro opakování vzdálené jsou příznačné různé modifikace, u kterých mluvčí přidá nebo naopak ubere část informací. U modifikací dochází ke změně formulace

nebo větné struktury, avšak význam sdělení zůstává. Při opakování má zpravidla první ze sloves význam obecný, druhé už konkretizuje daný děj.

Nejfrekventovanějším jevem v řeči seniorů souvisejícím s opakováním jsou konstrukce, ve kterých dochází ke křížení. Tyto konstrukce mívají vždy společný alespoň jeden člen, predikát, subjekt či objekt. Tento větný člen tvoří konec první vyslovené konstrukce a zároveň začátek konstrukce druhé.

MMŽ: *jak se tam staví ten poslední barák jak se tam staví; ale prodává se to mám pocit, že na metry se to prodává;*

FB: *já sem z tama odjel a honem rychlo dom z tama; potom sem odešel ze zbrojovky sem odešel; my sme to měli jako ten náš regiment vojenský sme měli; toš kocúr byl od od od Pilčíků hore byl kocúr;*

LB: *a nesměli sme mět nic jako mět u sebe;*

ZVm: *tak se do toho podíval akorát V-k a mysim ten starosta a pak tam V-a se pak do toho podíval; tady sme dělali s tým jedným člověkem sme dělali všechny druhy;*

MZ: *třeba ořechy se prodávaly, co byly rozházený po dědině ořechy;*

5.1.2 Opravy

Opravy neboli rektifikace či korektury jsou užity, pokud „[...] k vyslovenému výrazu se připojuje název anebo názor správnější nebo známější; jde vlastně o vztah odporovací, ale bývá tu i stupňování a je přechod k parentetičnosti.“²⁰ Někteří lingvisté užívají pro označení opravy výraz *structure shift*²¹. O rektifikaci hovoříme v případě, kdy první vyjádřený výraz je nahrazen druhým výrazem, přesnějším pojmenováním téhož. V případech, u kterých opravený výraz představuje skutečnost jinou, je chápán jako korektura. O rektifikaci ani korektuře nelze uvažovat u případů dvojího pojmenování, kdy druhé slovo nenahrazuje první, ale obě slova vystihují jeden a týž jev. Opravy bývají provázeny hezitačními zvuky v podobě vokalizovaných heziticí, dále pauzami nebo prodlužováním některých slabik. Bývají také často doprovázeny lexikálními výrazy signalizujícími následnou opravu. Mezi tyto výrazy patří *teda, vlastně, totiž, spíš(e), nebo*

²⁰ MÜLLEROVÁ, Olga. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994, str. 90.

²¹ MÜLLEROVÁ, Olga. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994, str. 91.

atd. Lze rozlišovat opravy vlastní a cizí. Vlastní se nejčastěji vyskytují v monologickém projevu, výjimkou nejsou ani v projevu dialogickém. Jsou zapříčiněny formulačními potížemi, zejména u výslovnosti a gramatických forem slov. Vyskytují se, pokud mluvčí nemá v dané situaci představu o struktuře věty, která bude následovat. Započatá formulace přestává vyhovovat, proto má mluvčí tendenci svůj projev opravovat či zpřesňovat.

Olga Müllerová v monografii *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba* hovoří o dělení na opravy gramatické a opravy týkající se významu užitých slov²². U gramatických oprav mluvčí nedokáže odhadnout znění další konstrukce, proto chybí v gramatické formě. U oprav významu užitých slov lze příčinu najít v tom, že mluvčí si v průběhu své výpovědi vzpomene na výraz vhodnější, kterým nahradí nebo rozšíří význam prvního užitého slova (rektifikace).

Gramatických oprav se vyskytuje celá řada, dochází k nim u hůře vyslovitelných slov, ale také u přeroknutí, potřeby se nadechnout. Pronesené slovo mluvčí přeruší a následně pronese druhé:

MMž: *kola-, jak? Kolagén;*

MMm: *sou svobo-, svobodomyslný;*

AN: *to bylo uděláno rychl-, narychlo; na dru-, na druhou stranu; jsem se vd-, já sem se vdávala;*

LB: *týdeň je dl-, delší;*

FB: *já sem jezdil, ale já zé-, já er dé;*

MMž: *sme byli na pa-, na prezidenta;; musí vidět myš-, mušku; sou opsy-, obehnaný;*

MMm: *před tema št-, v roce devět; ta fa-, ta firma;*

ZVž: *přebr-, přibrála; co př-, proberem;*

ZVm: *něco prodal, něco nepro-;*

Dále dochází k opravám gramatických kategorií zájmen a adjektiv, protože mluvčí není předem rozhodnutý pro dané substantivum. Často také mění v proudu řeči slovesné osoby.

MMž: *toho, té Evropy; to, ty jednotlivci; asi lita nějaké, nějaká muška;*

AN: *zachování této kul-, těchto kulturních památek; čili ty, to sociální zařízení;*

²² MÜLLEROVÁ, Olga. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994, str. 95.

FB: *u Komy, v Komě;*

LB: *byli jeli ste včil přes Vizovice?;*

ZVž: *tak já sem, kópili sme jí;*

ZVm: *a to sme, já sem; na opravě té bytového jádra, nebo bytové jednotky; no a pak sme, nebo pak vobjevili oni;*

Při opravách se změnou větné perspektivy je zpravidla započatá věta nedokončená, kterou mluvčí v proudu řeči nahrazuje jinou. Při opakování dvou slov mluvčí první slovo zopakuje a pozmění pouze slovo druhé, zpravidla se jedná o pád substantiva, zájmena nebo změni slovesnou osobu.

Mezi opravy týkající se významu slov můžeme zařadit především změnu kladu v zápor (i naopak), mluvčí také často opravuje nesprávné údaje, které pronesl, a nahrazuje je správnými. Tento jev velmi často doprovází výraz *tedy*, který signalizuje chybu ve výpovědi a následnou opravu. Mluvčí může použít také zápornou částici *ne*.

MMž: *když sme měli star-, ne, novó kuchyň;*

MMm: *Lence už to začíná ted', teda Lucce;*

LB: *počky, ale ne, to byl s muzikantama; vidiš, to sme byli vlastně s tima muzikantama v tom Německu;*

Můžeme také rozlišovat opravy kontaktní a distantní²³. O kontaktních opravách hovoříme v případech, ve kterých jsou opravy v těsné blízkosti. Tyto opravy převažují. Nejčastěji se jedná o opravy výslovnosti, kde si mluvčí uvědomuje chybu a hned vzápětí ji opravuje. Také se vyskytují u oprav gramatických, u kterých je oprava nezbytná pro plynulý proud následující výpovědi. Distantní opravy lze nalézt u zpřesňujících údajů.

5.1.3 Parenteze

V řeči respondentů se vyskytuje mnoho vložených sekvencí, které jsou dány potřebou jedinců sdělit co nejpresnější informace nebo je vysvětlit mladším posluchačům. Tato přidaná informace má podobu hlavní nebo vedlejší věty, ale může se také jednat o výraz nevětný. Ve zvukové podobě jazyka přerušuje základní pásmo řeči a projevuje se

²³ MÜLLEROVÁ, Olga. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994, str. 112.

například poklesem hlasu, změnou tempa řeči aj. Mluvčí často odbočují od tématu výpovědi, proto se tyto věty stávají irelevantní pro posluchače, jedná se o tzv. reliéfizaci textu. Paměť starších mluvčích je oslabena a také obsahuje mnoho nových zkušeností, a proto se v jejich projevu mohou objevovat zpřeházené informace s četnými opravami. Vyskytuje se také již zmíněné rozpomínání, mluvčí se pokouší o podání přesných informací a v případě potřeby se ptá svého okolí. Při vyjadřování těchto informací si pomáhají popisem, čímž mnohdy opět odbočují od hlavní linie vyprávění, poté se ale vrátí zpět k původní myšlence. V těchto situacích si je mluvčí někdy vědom své mnohomluvnosti, proto může použít slova signalizující rezignaci sdělení: *to je jedno*. Z řeči se stává monolog bez zřetelných pauz, proto posluchač nemá příležitosti do hovoru zasáhnout, může mluvčím pouze „skočit do řeči“.

Doplňující informace bývají natolik rozsáhlé, že dávají prostor pro další vsuvku – vsuvka ve vsuvce. Olga Müllerová v knize *Čeština v dialogu generací* uvádí, že více detailů je v řeči mužů.²⁴ Pro ně jsou charakteristické zejména zpřesňující a vysvětlovací pasáže týkající se počtu či jiných číselných údajů, což lze doložit i na příkladu řeči mluvčího FB, který sděluje počet osob, ale potýká se se špatnou pamětí, informaci si hůře vybavuje, poté ji zpřesňuje.

FB: *já nevím, kolik to mělo, tak bylo nás tam, no já nevím, mysím, mysím s patnáct, patnáct no, kolem dvaceti lidí;*

Následující ukázky představují další příklady parentezí, které jsou zapříčiněny právě zhoršenou pamětí mluvčího či potřebou informace zpřesňovat, doplňovat. Některé výpovědi obsahují dvakrát stejnou formulaci, tento jev je zřetelný už i v předchozí ukázce FB: *s patnáct, patnáct no*, ale také v řeči dalších respondentů:

ZVž: *tam byly schody tady, ta veranda nebyla, tam byly schody;*

MMž: *keré už je ve třetím ročníku, nebo ve druhým, asi ve druhým;*

AN: *víš, tatínek byl křesťan a maminka byla židovka, já sem ze smíšeného manželství;*

MMm: *už to bylo, to bylo na podzim, ta se narodila v září, a na jaře začala mně mróskat;*

²⁴ *Čeština v dialogu generací*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, str. 105.

ZVm: manželka dělala manipulu, to je něco takového jako plánovačka na dílně; má je ještě pan Vrana, to je jeho otec;

ZVŽ: a tady só, to je myslím Vašek. Ne, to je, to je otec, to je dědeček její;

„Prostředkem, jak neztratit základní linii sdělování a navázat na ni po parentezi, je opakování slova, vět pronesených před vsuvkou jako začátek pokračování základní výpovědi.“²⁵ V námi pořízených nahrávkách lze tuto skutečnost najít v řeči AN, která mladší posluchače sděluje, co jí *maminka říkala*, následně doplní informace o sourozencích, načež se zase vrací k počáteční formulaci *maminka říkala: víš, co nám říkala, my jsme čtyři holky, byly jsme všichni se s ní loučili a ona nám říkala*.

5.1.4 Eliptické výpovědi

Starší osoby se v některých situacích snaží o úspornost své mluvy, také chtějí sdělit své myšlenky posluchačům co nejrychleji, neboť jejich krátkodobá paměť bývá v pokročilém věku oslabena. V článku Olgy Müllerové Výzkum mluveného jazyka v SSSR, ve kterém odkazuje na monografie E. A. Zemské, se pro eliptické nebo neúplné výpovědi hovorového jazyka užívá název konsituativní výpovědi, které jsou pochopitelné jen na základě znalosti situace nebo společenských vědomostí a poznatků partnerů.²⁶ Lze rozlišovat dva typy konsituativních výpovědí: syntaktické a významové. Syntaktické jsou takové, u nichž lze doplnit větný člen v jasně daném gramatickém tvaru. U významových konsituativních výpovědí můžeme doplnit člen, který nese celkový význam, ale gramatický tvar není explicitně stanoven. U syntaktických konsituativních výpovědí můžeme také rozlišovat typy perspektivní a retrospektivní. U perspektivní výpovědi není obsazena pozice některého ze syntakticky závislých členů,²⁷ retrospektivní výpověď neobsahuje naopak členy řídicí.

Eliptické výpovědi se často objevují při pronesení výpovědi s příklonkami na začátku slova, kde v tomto případě chybí zájmeno. Nejvíce se ale objevují eliptické výpovědi s

²⁵ ČMEJRKOVÁ, Světlá – HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, str. 170.

²⁶ MÜLLEROVÁ, Olga. Výzkum mluveného jazyka v SSSR. In: *Slovo a slovesnost* 1983, roč. 44., č. 4, str. 315.

²⁷ MÜLLEROVÁ, Olga. Výzkum mluveného jazyka v SSSR. In: *Slovo a slovesnost* 1983, roč. 44., č. 4, str. 315.

chybějícím predikátem věty, jedná se o elipsy situační a kontextové²⁸. Sloveso hraje ve výpovědi nepostradatelnou roli, neboť je nositelem kategorií modu a času, ale v eliptické výpovědi jej lze „nahradit“. Situační elipsa predikátu má vždy prezentní tvar a lze ji nahradit intonací, př. *Pivo! Pivo?* Intonace nám napoví, zda se jedná o imperativ *Přines pivo*, nebo otázku: *Dáte si pivo?* U kontextové elipsy nám čas predikátu napoví čas okolních výpovědí, příklad z hovoru AN: *to vám věřím, když takto plné těma odloženýma obálkama*. V této replice chybí sloveso *být* a z kontextu vyplývá, že se jedná o sloveso v prezentním tvaru 3. osoby singuláry: *je*.

Mimo verba můžou ve výpovědích chybět i objekty a adverbiala, a to lze také nalézt v rozhovorech respondentů:

MMž: *ale zase Zeman taky chytré; ta zed' tam je osndesát nebo sto a furt drží;*

AN: *že toto až fanatismus; to poslání školy skutečně takový první krok;*

ZVm: *a já sem v tu dobu tam; teda parametrů co do množství stromků;*

LB: *k doktorce, aby ti na to dala; tak pošle nekde;*

FB: *přidem a bedna pryč;*

FB: *Mělas jim říct, že na svatbu.*

Student: *Prosim?*

FB: *Mělas, že teprv na svatbu.*

FB v první replice vysloví infinitiv *říct*, ovšem student této replice nerozuměl, proto se dožaduje zopakování repliky zdvořilostním *prosim*, nicméně ve druhé replice mluvčí FB porušuje syntaktickou strukturu výpovědi tím, že infinitiv *říct* vypustí. Mluvčí se snaží o úspornost své mluvy, neboť toto slovo již bylo jednou vyjádřeno, a také tento infinitiv není pro výpověď nejdůležitější, pro mluvčího je nejdůležitější fakt, že se student měl v situaci, o které je řeč, zmínit o svatbě.

²⁸ GREPL, Miroslav. K podstatě a k povaze rozdílů mezi projevy mluvenými a psanými. In: *Otázky slovenské syntaxe*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, str. 345.

5.2 Lexikální rovina

V lexikální rovině neveřejného mluveného projevu se vyskytují kolokvialismy neboli hovorová slova a frazeologismy. Výjimkou v dnešní době nejsou ani slova přejatá, zejména germanismy a anglicismy.

Spontánnost mluveného projevu má za následek vyšší frekvenci deiktických slov, která mimo ukazování a znázorňování slouží také jako náhrada slov při potížích v hovoru. Objevuje se velké množství interjekcí a partikulí, které jsou ve výpovědi zcela nadbytečné: *no, nojo, že*. Nelze opomenout také vycpávková slova typu *prostě, tyjo*, která ovšem souvisí s idiolektem. U mladší a střední generace se velmi frekventovaně vyskytuje kontaktní částice *vole*, která je většinou užívána pouze mechanicky bez účelu.

V mluvených projevech se rovněž vyskytuje množství výrazových zdvořilostních projevů, mezi které patří prosba, přání, děkování, ale i omluva, kondolence aj. Mezi výrazové prostředky patří: pozdravy, oslovování partnerů, tykání/vykání, výrazy *prosím, děkuji*, omluvné výrazy, částice vyjadřující souhlas či solidaritu s partnerem, reaktivní formule *Není zač*, a formule *Jak se máš? Jak se vede?*²⁹ V souvislosti se zdvořilostními pravidly lze také hovořit o výrazu *turn-taking*³⁰, který se vykládá jako boj o slovo, tzv. skákání do řeči. To je zapříčiněno potřebou okamžitě pronést svůj názor, opravit partnera aj.

Česká společnost zhrubla³¹, řeč obsahuje čím dál více vulgarismů a to i v situacích dříve nemyslitelných, jako jsou veřejné projevy, projevy v mediálních prostředcích apod.

5.2.1 Slovní zásoba

Ve slovní zásobě našich respondentů je velmi zřetelný dialekt hanácký a valašský. Kromě dialektu aktivní slovní zásobu ovlivňuje společenské postavení, profese uživatelů, způsob života, ale i psychický stav a další faktory. Starší lidé používají slova či slovní spojení typická pro dobu jejich mládí, které se v dnešní době mnohdy nepoužívají nebo mají název změněný, proto jsou to pro mladší posluchače slova méně známá či neznámá.

²⁹ ČMEJRKOVÁ, Světa – HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, str. 85.

³⁰ Tamtéž, str. 84.

³¹ Tamtéž, str. 99.

Nejvíce se objevují názvy školských institucí, u kterých starší lidé užívají dobové názvy, ale hojně také výrazy spojené s historickým obdobím a životní úrovní, názvy předmětů, činností, které byly součástí jejich každodenního života. Lze také zaznamenat dobové profesní názvy, jež se už dnes nepoužívají.

AN: *takže sem chodila tři roky jakoby že na gymnázium, ale mělo to název Jedenáctiletá střední škola; byli vyštudováni;*

FB: *jé zé dé; jé er dé* (v obou příkladech se jedná o iniciálovou zkratku představující název Jednotné zemědělské družstvo a Jednotné rolnické družstvo); *regiment, patronát*, (mluvčí užívá v souvislosti s brannou výchovou), *muziky* (jak tehdejší označení pro taneční zábavy, plesy).

LB: *šoférů; sa šlo pást husy nebo krávy; dělals ve fabrice;*

ZVm: *manželka dělala manipulu, to je něco takového jako plánovačka na dílně; organizace Československého svazu ovocnářů a zahrádkářů při závodním klubu;*

V řeči respondentů FB a LB se objevují výrazy *chlapec, děvče* ve valašském dialektu v podobě *ogar/a, cérka*. U těchto respondentů lze také zaznamenat, že zatímco FB užívá termín *micák*, jeho manželka LB v řeči používá většinou výraz *králík*.

Součástí běžně mluveného projevu jsou také výrazy expresivní až vulgární. V námi pořízených materiálech se ovšem tyto prvky téměř nevyskytují. I když je mluvený projev spontánní, absenci expresiv a vulgarismů lze vysvětlit tím, že se respondenti snažili svůj projev hlídat a takových slov se vyvarovat.

Pouze u respondentky MMŽ se nachází pojmy expresivní až hanlivé, ale ne zcela známé mladším posluchačům, neboť souvisejí s politickými událostmi dřívějších dob. Těmito pojmy jsou *černoprdelníci a kabátníci*, kterými označuje členy křesťanské lidové strany.

V dnešní době slovní zásobu obohacují anglicismy, do naší mluvy se začleňují zejména slova týkající se techniky a sportu. V řeči starších osob se ovšem hojně vyskytují germanismy. V pořízených materiálech se nevyskytují téměř žádné anglicismy (výjimka u AN: *vizáž* a ZVm: *džem*). Výskyt germanismů také není frekventovaný, ale vyskytuje se téměř u každého z respondentů. Nejvíce germanismů se nachází v nahrávce FB, který v porovnání s ostatními respondenty užívá germanismů v největší míře: *špitál, spachtované, zverbovala*. Germanismus lze najít i v řeči MMm: měla jednu *cimru*.

Některé cizojazyčné názvy mají mluvčí problém vyslovit, což je zřetelné u respondentky MMŽ, která má potíže vyslovit jméno politika Karla Schwarzenberga: *Švarc-, jak?* U této respondentky si lze také všimnout neznalosti deklinačních forem cizího slova, proto jej vysloví v nominativním tvaru: *studuje tu, kinologie*.

V řeči starších osob a také v řeči našich respondentů lze nalézt mnoho frazémů a ustálených spojení v podobě přísloví, pranostik, pořekadel apod., která mohou přispívat k lepšímu a přesnějšímu vysvětlení, nebo dotváří archaický charakter vyprávění. Nejvíce příkladů se vyskytuje u respondentů MMŽ a MMm, kteří v nahrávce několikrát opakují frazém *kam vítr, tam plášť*.

MMŽ: *nebo vláda, ti sou taky kam větr, tam plášť; je to kam větr, tam plášť, jak se jim to hodí;*

MMm: *kam vítr, tam plášť;*

Mimo tento frazém mluvčí MMm užívá ustálená spojení *ti dostali na frak; to je Eldorado*. Mluvčí MMŽ vypovídá: *a politika, ta stojí taky za prd teda*. Spojení *stojí za prd* je expresivní a značí negativní názor na politiku. U respondentky AN nacházíme frazém *pereme se jak psi o jednu kost*, za ustálené spojení slov lze považovat i *být vy/študovanej*, které lze v její řeči také zaznamenat.

FB: *oni už jezdili jak lordi; to byla jedna kula sněhu; ať jim dajů tam za kožu;*

5.2.2 Přídavné výrazy

Přídavné výrazy jsou kontaktním prvkem, který slouží k získání pozornosti či udržení kontaktu s posluchačem. Pozornost posluchač může dát najevo neverbálními prostředky, například pokyvováním hlavou, nebo naopak verbálními, nejčastěji slovy *hm, ano, aha* apod. Všichni respondenti pochází z Moravy a dle Olgy Müllerové je nejčastější výplňkovou částicí pro tuto oblast *že*. Další částice *jo, žejo, no, nojo, vid'* by mělo být charakteristické spíše pro mluvu v Čechách³², ale v našich ukázkách tato informace neplatí, respondenti užívají i slova typická i pro území Čech. Mluvčí je užívají obvykle nevědomky. Pokud se tyto částice vyskytují na konci věty, může se jednat o signál, kdy může do hovoru vstoupit jiná osoba.

³² *Čeština v dialogu generací*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, str. 292.

Tyto výplňkové složky se mohou vyskytnout na začátku výpovědi jako projev udivení: *jo?* Kontaktní partikule se může vyskytnout i na konci výpovědi, kde působí jako kontakt s partnerem.

Dalším výplňkovým slovem je „*víš/víte*“, které můžeme nalézt na začátku sdělení, bývá za ním často oslovení: *Víš, Marto*. Na konci sdělení představuje prvek kontaktní a dává prostor k reakci komunikačního partnera. Stejnou charakteristiku má také slovo *člověče/čoveče*.

MMž: *věc, která by byla blbá, víš; kvůli ničemu to není, jo; naše český si vzaly cizince, žejo; ten Islám čoveče;*

MMm: *to víš co, to bych nechtěl;*

ZVž: *no a tím pádem, víte, máme strach;*

ZVm: *z hlediska archivace, víte;*

Nejvíce kontaktních slov se vyskytuje u respondentky AN, nejčastěji používá částici *že*. Její mluva obsahuje spíše rozsáhlejší monologická vyprávění, proto těmito částicemi udržuje pozornost s posluchačkou. Vyskytují se jak uprostřed výpovědi, tak na jejím konci s pauzami, které pro posluchačku mohou být výzvou pro reakci, nicméně studentka do vyprávění ve většině případů nevstupuje.

AN: *ted'ka se hodně mluví o olomouckém arcibiskupství, že; má to arcibiskupství asi velké majetky, že; sklepy, zahrady, že; řezal nám to dřeva, víš;*

Vyčpávkové slovo vyskytující se především na Valašsku je „*toš*“. V této oblasti naší republiky žijí respondenti FB a LB a toto slovo se v jejich řeči vyskytuje velmi frekventovaně, má význam výplňkový až parazitující, jeho uživatelé jej zpravidla vyslovují nevědomky.

LB: *Toš nechová a na zahradě je tráva a toš co s nu.*

FB: *Toš sa tráva poseče, dá sa na hromadu a je to.*

5.2.3 Zájmena

Pro mluvenou komunikaci je užívání zájmen zcela běžné, ale u některých věkových skupin, jako například u dětí a seniorů, se ve většině případů jedná o nadměrné užívání. U dětí je zřejmé, že je to z důvodu rozvíjejících se vyjadřovacích schopností a malou, postupně obohacující se slovní zásobou. U starších lidí může být důvodem nervozita či nejistota při nepříjemných situacích (u lékaře, na úřadě apod.), ale také zhoršující se zdravotní stav. Dochází k tzv. *kumulování, tj. hromadění tohoto slova*³³.

Nejvíce frekventované je ukazovací zájmeno *ten* a jeho rodové podoby ve všech pádech. Označuje se jako *slovo deiktické nebo identifikátor*³⁴. Materiál je pořízený v domácím prostředí mluvčích, tudíž se nejedná o prostředí, ve kterém by se mluvčí cítili nepříjemně, ale přesto je frekvence zájmen velmi vysoká. Nejedná se ovšem o výrazy, kdy dotyčný k něčemu poukazuje, něco znázorňuje, nýbrž o výrazy opěrné, výplňkové. Je to dáno formulačními potížemi mluvčího v případech, kdy nemůže dané slovo vyslovit nebo si na něj nemůže vzpomenout či hledá vhodnější výraz. Toto zájmeno může mít také funkci připomínací, kdy připomíná věc už zmíněnou, nebo také funkci expresivní, zesilující a zdůrazňovací.

Mimo ukazovací zájmena jsou také často frekventovaná zájmena neurčitá. I v tomto případě má mluvčí problémy slovo vyslovit nebo si na něj vzpomenout. Objevují se i případy užití neurčitého zájmena před *propriem*, což je charakteristické pouze pro nejstarší věkovou skupinu. Tento příklad lze najít v řeči mluvčího MMm: *nějaká pani S-á*; a také v řeči FB: *nejaký T-a; s nejakým Josefem M-m*;

Z pořízeného materiálu je zřetelné, že respondenti užívají zájmena velmi frekventovaně, může za to především zhoršená paměť, kdy si mluvčí nevybaví správný výraz pro pojmenování skutečnosti a zájmena užívá ve významu substantiv i adjektiv. Tento rys lze nalézt v příkladech níže u respondentů MMž a MMm. Další ukázky z řeči respondentů obsahují pronomina, která označují skutečnost prostřednictvím ukazování, nepojmenovávají ji.

³³ SCHNEIDEROVÁ, Eva. K užívání zájmena *ten* (v přívlastkové pozici) v mluvených projevech. In: *Naše řeč* 1993, roč. 76., č. 1, str. 33.

³⁴ PETR, Jan, et al. *Mluvnice češtiny* 2. 1. vyd. Praha: Academia, 1986, str. 81 – 82.

MMž: *chodili takoví ti; ať se podle toho toto; když toto, tak sme volili ano; možná to nebude tak toto;*

MMm: *majó to už v týmto; to je tam dole, jak je toto; tam jak je ta;*

ZVž: *ta nestarší pravnučka to je, ta má jenom dědečka, a to je její maminka; toto je bratr té Evy, té, až tam je ta svatba; toto je, to je (..) on a to je, to je tady ten jo; ten dvůr tam celé postavil a toto a to nám dělal T-k;*

ZVm: *nositelé různých takovejch těch pořádání, takových těch různých konferencí; tam je přehled tady o tom, jako počasí;*

MZ: *on choval aji neaký ptáky, kdysi vloni to tam převážel tam jakýsi; v těch Zdoukách tam nad Zákostelím, tam dycky byly aleje třešní a tam to obec prodávala a tam přišli v určitý den ti zájemci;*

FB: *toš (..) a děda (..) ten jako, ten (..) tata její ten, si to dal aj na palicu a sékl a bylo mu to jedno;*

5.3 Morfologická rovina

Mluvčí se ve svém projevu obvykle soustředí na jeho obsah a příliš nekontrolují jeho formální podobu. Tempo volí tak, jak jim to vyhovuje. „Někteří lingvisté postihují tento jev termínem komunikační komfort.“³⁵ Proto se objevuje mnoho odchylek od normy spisovného jazyka, mluvčí mají někdy tendence se opravovat, ale ve většině případů se svého prohřešku dopouštějí nevědomky, tudíž bez oprav.

Nejčastěji dochází k anomáliím u pomocného tvaru *být*, konkrétně u příčestí činného 1. osoby plurálu, kde je spisovný tvar *bychom* nahrazen nejčastěji nespisovným *bysme*, ale také u příčestí činného 1. osoby singuláru: *bych* je zde nahrazeno nespisovným *bysem*. V neveřejných hovorech dává mluvčí přednost nespisovnému *bysme*, ale někteří z nich, pokud začne být jejich hovor monitorován, začnou užívat spisovnou formu slovesa *být*: *bychom*.

Další morfologický rys charakteristický pro mluvenou češtinu se týká shody neuter v plurálu, kdy málokterý mluvčí dodržuje koncovky středního rodu u přídavných jmen. Ačkoli se jedná o přídavné jméno rodu středního, je vysloveno s koncovkou rodu

³⁵ ČMEJRKOVÁ, Světa – HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, str. 173.

mužského (vzoru mladý): př. *červený jablka*. Ve většině případů si mluvčí tento prohrěšek neuvědomuje, pokračuje v řeči, aniž by se opravil.

Nespisovná koncovka instrumentálu *-ama/-ma* je v našem prostředí velmi zafixovaná, její užití si neuvědomují ani lidé při veřejných projevech, v médiích apod. Vyskytuje se u všech rodů a ovlivňuje i kongruenci přídavných jmen, zájmen a číslovek (*dvěma dětma, těma dětma*).

Pro řeč námi zkoumané věkové kategorie je příznačné používání iterativních tvarů, minulého kondicionálu. U vyprávění minulosti se také vyskytuje střídání minulého času s přítomným. Tvary substantiv se liší zejména v mužských propiích, k nominativnímu tvaru se přidává koncovka *-ů*.

5.3.1 Slovesné tvary

Mluvčí během vyprávění vzpomínek používají příčestí činné v situacích, které již proběhly (*přišla, udělala, měla*). Avšak někdy přenášejí do děje minulého i přítomné tvary, které vyjadřují, co se mezitím událo. Často se vyskytuje v uvozovacích větách přímé řeči nebo reprodukce cizí řeči, proto bývá doprovázena slovem *říká/m*. Tento prázek děj aktualizuje, posluchači si díky němu mohou děj lépe představit, vyprávění je tímto ožívováno.

FB: *dokůd' dokůd' tady sme; a toš sem mu to vykládal a on povídá;*

AN: *a ona nám říkala, děvčata, já jenom mám jediné přání,*

MMž: *byli oblečení v oblekách a tak, no a chtěli se mnó mluvit, řeč o náboženství a řikám a proč; když oni přijeli, tak ona říká, ježiš, ona je asi nemocná;*

MMm: *ta se narodila v září a na jaře začala mně mróskat, povídám ježišmarja co je;*

Dalším slovesným tvarem, který je v analyzovaných textech velmi frekventovaný, je tvar iterativní. Tento tvar je potřebným prostředkem pro vyprávění minulosti, mluvčí jím ale znázorňují opakovanost děje. U našich respondentů se tento případ téměř nevyskytuje, výjimkou je ovšem respondent FB, u kterého se naopak vyskytuje hojně.

FB: *sme jezdívali; tam sa sušivalo; to povídával;*

Jeho manželka, mluvčí LB tyto tvary používá zřídka. Jak jde vidět na následující ukázce, respondentka používá tvary préterita, následně mluvčí FB vyjádří ten samý slovesný děj v iterativním tvaru.

LB: *Baže, tak to bylo.*

FB: *To bývalo.*

Dle Olgy Müllerové je pro řeč nejstarší generace charakteristické také užívání minulého kondicionálu³⁶ (*kdybych já bývala řekla*). Stejně jako tvary iterativní je i tvar minulého kondicionálu důležitý pro vyprávění minulosti, generace mladší by ale nejspíš při vzpomínání použila kondicionál přítomný. Velmi často je doplněný tvarem *býval*. V řeči našich respondentů se tento jev nevyskytuje u žádného z nich. Pravděpodobně za to může fakt, že Müllerová ve své publikaci použila nahrávky mluvčích, které vznikaly již v devadesátých letech 20. století a na samém počátku století 21. Časová distance přibližně patnácti let zapříčinila, že tento jev z řeči nejstarší generace vymizel.

5.3.2 Tvary substantiv

Příznačné pro tuto věkovou skupinu jsou také tvary mužských příjmení. Mluvčí přidávají k příjmení v nominativním tvaru koncovku *-ů*. Tyto případy se v mluvě již téměř nevyskytují, to je jasné i z řeči respondentů. Mužská příjmení s koncovkou *-ů* užívá pouze mluvčí FB: *Cyrilů; Sochorů*.

Olga Müllerová také v souvislosti s morfologií a tvoření slov uvádí, že senioři často užívají pro vyjádření akuzativu plurálových substantiv rodu mužského životného tvaru nominativní (*pro dělníci, ty muži ze Sparty* apod.).³⁷ Jako v případě užívání kondicionálu, ani tady se žádný případ v řeči našich respondentů nevyskytuje a i zde je to pravděpodobně zapříčiněno aktuálností nahrávek.

³⁶ *Čeština v dialogu generací*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, str. 116.

³⁷ *Tamtéž*, str. 30.

5.4 Výslovnost

Výslovnost se od psané formy liší v několika případech. Jedna z hojně frekventovaných výslovnostních odchylek je krácení samohlásek, zejména *i/ý*: *prosim, povim, myslim, velkym, pani, Pepik* atd. Dochází také k zjednodušování výslovnosti u slov, jejichž první (první po předponě) nebo poslední hláska je konsonant *j*: *méno, du, uži si to*. V tvarech pomocného slovesa *být* je vypouštění tohoto konsonantu přípustné: *sem, sme*. Naopak, jejich používání v mluvené formě je bráno jako hyperkorektní³⁸. Krácení se může týkat celých slabik u frekventovaných slov, nejčastěji u slova *ňákej* (jeho rodové a deklinační podoby), *pže* (protože) a *pá/m* (povídá/m). Všechny tyto změny výslovnosti lze označit za lenost mluvčích, kterou si ulehčují artikulační práci. Mimo krácení se vyskytuje také dloužení vokálu u spojek, často po nich následuje pauza, při níž respondent hledá vhodné formulace pro pokračování své výpovědi: *ale:, a,:* aj. K dloužení dochází také v přízvučných slabikách emfatických výpovědí, typických zejména pro starší generace: *mo:ře, a:lej*. Pro lepší výslovnost číslovek *sedm* a *osm* dochází k vkládání vokálu *-u-*: *sedum, osum*.

5.4.1 Hláskové změny

Hláskové změny jsou spjaty s dialekty jednotlivých geografických území, nejfrekventovaněji je ovšem objevuje protetické *v-*. Nejvíce se objevuje u personálií (*von, vona, vono*) a u slov, které mají předložkový charakter (*vod*). Objevuje se také u slovesných substantiv (*votázka*) nebo číslovek (*vosum*). Z těchto příkladů je zřejmé, že se protetické *v-* vyskytuje před samohláskou „o“ a ve většině případů se pojí ke slovům krátkým. Tento jev můžeme zaznamenat v mluvě respondentů MMŽ, MMm, ZVm, kteří pocházejí z Jihomoravského kraje. V řeči mluvčího ZVm se protetické *v-* vyskytuje velmi frekventovaně, u MMŽ a MMm už je frekvence nižší. U ostatních respondentů (všichni Zlínský kraj) se tento rys neobjevuje vůbec.

MMŽ: *vo kočkách*;

MMm: *vokolo; vočuchat*;

ZVm: *vopisovat, vod podlahy; vono; vobjednat*;

³⁸ Tamtéž, str. 208.

5.4.2 Prodlužování vokálů

Typické pro mluvu nejstarší generace je prodlužování vokálů při emfatické výslovnosti. U mladších mluvčích je toto prodlužování na ústupu.³⁹ Emfatické prodlužování bývá obvykle v přízvučné slabice. V nahrávkách se tento rys neobjevuje u respondentů AN, MMž a MMm. U respondentů ZVž, ZVm, MZ a LB se vyskytuje sporadicky. Velmi frekventovaně jej užívá v řeči mluvčího FB, který vokály prodlužuje nejen v přízvučné slabice:

ZVm: *ta:bla, a:lej, technolo:gie, v literatu:ře; agentu:ra;*

ZVž: *a:lej; na ta:bla; by:l;*

MZ: *a:leje;*

FB: *zača:l, za'a:l; v lo:ni; by:l;*

LB: *spravi:l to; je:l; več:e:r;*

³⁹ ČMEJRKOVÁ, Světa – HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011, str. 208.

6. Statická analýza

V následující tabulce je zaznamenán výskyt jednotlivých rysů mluveného projevu u jednotlivých mluvčích. Z tabulky vyplývá, že opakování, opravy, parenteze, eliptické výpovědi, přídatné výrazy, deiktická slova a prodlužování hlásek se vyskytuje u všech respondentů nejstarší generace bez ohledu na jejich pohlaví, vzdělání, sociální prostředí. Všechny tyto rysy lze zaznamenat v řeči našich respondentů velmi frekventovaně.

Spontánní expresiva (*ježiš* apod.) se u všech respondentů nevyskytují. Vyskytují se spíše u žen a mluvčího MMm. U respondentů mužského pohlaví a mluvčí LB nebylo toto lemma s jeho obdobami zaznamenáno vůbec.⁴⁰ Další rys mluveného projevu nejstarší generace, užívání frazémů a ustálených spojení, se také nevyskytuje u všech mluvčích. Lze je nalézt pouze v řeči mluvčího FB, MMž, MMm, AN. Mluvčí MMž a MMm užívají frazémy nejfrekventovaněji. Užívání iterativních tvarů se vyskytuje pouze u manželského páru FB a LB, proto se domníváme, že na používání iterativních tvarů nemá vliv pohlaví, vzdělání ani sociální prostředí. Protetické *v-* se také nevyskytuje u všech mluvčích, v tomto případě v užívání hraje roli geografické území, ve kterém respondenti žijí nebo žili (konkrétně jde o Brněnský kraj). Vzdělání ani pohlaví nehraje v užívání protetického *v-* žádnou roli.

V následující tabulce jsou všechny zkoumané jevy shrnuty a je znázorněn jejich výskyt v řeči našich respondentů.

	LB	FB	MMž	MMm	ZVž	ZVm	AN	MZ
Opakování	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Opravy	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Parenteze	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Elipsy	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Frazémy	✗	✓	✓	✓	✗	✗	✓	✗
Přídatné výrazy (no aj.)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Spontánní	✗	✗	✓	✓	✓	✗	✓	✗

⁴⁰ Výsledky analýz je možno prohlédnout si v příloze.

expresiva (ježiš apod.)								
Deiktická slova	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Iterativní tvary verb	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Protetické –v	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✗	✗
Prodlužování hlásek	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Tabulka 3: Výskyt zkoumaných jevů

6.1 Frekvenční analýza slov

Pomocí lingvistického programu QUITA jsme provedli frekvenční analýzu vybraných jevů. Zaměřili jsme se především na frekvenci slov, konkrétně frekvenci přídatných výrazů včetně expresivního *ježiš* apod., a slov deiktických. Pomocí tohoto programu jsme také zanalyzovali obsahovou část, a to četnost výrazů „rok“ a „tehdy-ten“. Na výsledky má ovšem vliv různá délka textů, ale i tak poskytuje adekvátní analýzu. Celé výsledky frekvenční analýzy lze prohlédnout v příloze na CD.

Následující tabulky představují tři nejfrekventovanější slova v řeči jednotlivých mluvčích. Z tabulek vyhodnocených programem QUITA vyplývá, že nejfrekventovanějším lemmatem všech našich respondentů staršího věku je lemma *ten* (a jeho rodové a deklinační variety). Frekvence užívání deiktických slov je proto u seniorů velmi vysoká. Druhým společným lemmatem pro všechny respondenty je lemma *být* (a jeho variety). Třetí nejfrekventovanější lemma se různí, nejčastěji je to spojka *a* a zájmeno *on*. U respondentky AN je třetím nejfrekventovanějším lemmatem zvrtné zájmeno *se*.

Mluvčí LB	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
1	ten	115	8,942
2	být	89	6,921
3	a	66	5,132

Tabulka 4: Přehled nejčastějších lemmat respondenta LB

Mluvčí FB	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
1	ten	197	8,347
2	být	163	6,907
3	a	104	4,407

Tabulka 5: Přehled nejčastějších lemmat respondenta FB

Mluvčí ZVž	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
1	ten	262	9,129
2	být	192	6,69
3	a	129	4,495

Tabulka 6: Přehled nejčastějších lemmat respondenta ZVž

Mluvčí ZVm	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
1	ten	345	10,651
2	být	161	4,971
3	a	112	3,458

Tabulka 7: Přehled nejčastějších lemmat respondenta ZVm

Mluvčí MMž	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
1	ten	341	9,425
2	být	200	5,528
3	on	157	4,339

Tabulka 8: Přehled nejčastějších lemmat respondenta MMž

Mluvčí MMm	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
1	ten	195	8,27
2	být	130	5,513
3	on	80	3,393

Tabulka 9: Přehled nejčastějších lemmat respondenta MMm

Mluvčí AN	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
1	ten	309	7,685
2	být	230	5,72
3	se	156	3,88

Tabulka 10: Přehled nejčastějších lemmat respondenta AN

Mluvčí MZ	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
1	ten	173	11,248
2	být	89	5,787
3	a	64	4,161

Tabulka 11: Přehled nejčastějších lemmat respondenta MZ

Obecně jsou zájmena jedním z nejfrekventovanějších slovních druhů. Díky frekvenční analýze slovních druhů v programu QUITA lze zjistit, jaký slovní druh se u jednotlivých mluvčích hojně vyskytuje. U mluvčích ZVž, MMž, ZVm a MZ jsou nejfrekventovanější právě zájmena. U manželů LB a FB jsou ale zájmena až na čtvrtém místě ze všech slovních druhů, až za verby, nezařaditelnými slovy (vysoký výskyt lemmatu *toš*) a adverbii. U mluvčích AN, LB, FB a MMm jsou na prvním místě verba.

Přehled nejfrekventovanějšího slovního druhu jednotlivých mluvčích je v následující tabulce, pořadí dalších slovních druhů a jejich frekvenci lze nalézt v příloze.

	Slovní druh	Jeho frekvence	Jeho frekvence v %
LB	slovesa	209	16,252
FB	slovesa	418	17, 712
ZVž	zájmena	642	22,369
ZVm	zájmena	623	19,234
MMž	zájmena	868	23,991
MMm	slovesa	465	19,72
AN	slovesa	793	19,721
MZ	zájmena	331	21,521

Tabulka 12: Přehled nejvíce frekventovaných slovních druhů v řeči jednotlivých mluvčích

Nejčastěji užívané přídavné výrazy jsou *no* a *jo*. Vyskytují se hojně u všech mluvčích, nejvíce se však lemma *no* vyskytuje v mluvě LB a MMž. U těchto žen frekvence přesahuje 3 %. Respondenti FB a LB užívají *toš*. U mluvčí AN je vysoká frekvence lemmatu *že*, nejčastěji jej užívá na konci výpovědi se stoupavým tónem hlasu, udržuje jím kontakt s posluchačem.

V následující tabulce jsou zaznamenány jednotlivé přídavné výrazy a jejich frekvence v mluvě jednotlivých mluvčích.

	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
LB	No	48	3,733
	Toš	23	1,788
FB	No	49	2,076
	Toš	36	1,525
ZVž	No	80	2,787

	jo	20	0,697
ZVm	no	61	1,883
MMŽ	no	109	3,013
	jo	29	0,719
MMm	no	38	1,612
	jo	28	1,187
AN	že	112	2,785
	no	75	1,865
	jo	25	0,622
MZ	no	44	2,861
	jo	26	1,691

Tabulka 13: Přídavné výrazy a jejich frekvence v řeči mluvčích

6.2 Tematická koncentrace

Datace událostí spolu s vyjadřováním věku je pro nejstarší generaci typická, což lze vidět na frekvenci užívání lemmatu „rok“. Vyskytuje se u všech respondentů, nápadné je především v mluvě respondentů ZVm a MMm, u dalších respondentů je frekvence nižší.

Z následující tabulky vyplývá, že toto lemma se vyskytuje hojněji u mužů:

	Pořadí lemmatu	Frekvence	Frekvence v %
ZVm	19	28	0,864
MMm	17	23	0,975
FB	22	14	0,593
AN	43	14	0,348
LB	28	8	0,622
ZVž	71	6	0,209
MZ	79	3	0,195
MMŽ	180	3	0,083

Tabulka 14: Frekvence lemmatu "rok"

Při srovnávání minulosti s přítomností používají respondenti lemmata *tehdy*, *dřív – ted’*. I tato lemmata lze nalézt u všech respondentů. Nejvíce se objevují u respondentek AN

a ZVž. Mluvčí MMm vyjadřuje aktuálnost lemmaty *ted'*, *ted'ka*, ale protipól *tehdy*, *dřív* apod. v jeho řeči nenalezneme.

	Lemma	Frekvence	Frekvence v %
AN	ted'	11	0,274
	ted'ka	4	0,099
	tehdy	4	0,099
	tehdejší	2	0,05
ZVž	ted'	5	0,174
	ted'ka	9	0,314
	tehdy	5	0,174
MMm	ted'	7	0,298
	ted'ka	5	0,212
MMž	ted'	5	0,138
	ted'kom	4	0,111
	tehdy	3	0,083
LB	včil	9	0,7
	tehdy	2	0,156
	dřív	2	0,156
FB	ted'	1	0,0421
	včil	5	0,212
	včilkaj	2	0,085
	tehdy	2	0,085
MZ	ted'	6	0,39
	tehdy	1	0,065
ZVm	ted'	4	0,123
	tehdy	2	0,062
	dřív	1	0,031

Tabulka 15: Frekvence lemmat vyjadřující srovnání minulosti a přítomnosti

To, že se některé rysy mluvených projevů nevyskytují (popř. vyskytují) u všech respondentů, je dáno především vrozenými dispozicemi. Na jejich výskyt má také vliv geografické nářečí. Některé rysy se vyskytují spíše u žen nebo mužů, ale rozdíl není nijak citelný. Pro objektivnější analýzu by byl potřeba daleko rozsáhlejší materiál.

Závěr

Cílem této práce bylo podat přehled charakteristických rysů pro mluvený projev mluvčích nejstarší generace. Byly pořízeny čtyři zvukové nahrávky, jež jsou součástí příloh na CD, s promluvami osmi respondentů, kteří poskytli rozhovory pro účely této práce.

V úvodní kapitole jsme s pomocí použité literatury charakterizovali mluvený projev a popsali jsme zásadní rozdíly mezi projevem mluveným a psaným. K teoretické části jsme zařadili i stručnou charakteristiku užitých dialektů, kterou jsou u mluvčích velmi výrazné a bylo třeba je více specifikovat. Blíže jsme se věnovali dialektu středomoravskému a východomoravskému, protože právě z těchto geografických území naši respondenti pochází.

V následující kapitole jsme charakterizovali pořízený materiál, pozornost jsme věnovali i mluvčím, konkrétně jsme specifikovali jejich věk, vzdělání, společenské prostředí. Všechny nahrávky mají formu dialogu, senioři v nich hovoří mezi sebou, v některých případech jsou přítomni také studenti, kteří mluví povzbuzují k hovoru, kladou jim otázky aj. Respondenti chtějí své posluchače seznámit se svými zážitky a informacemi, díky jejich mnohomluvnosti jsou tyto informace značně rozsáhlé, mohou přecházet k monologu. Ovšem při těchto dlouhých pasáží se mohou vyskytovat některé neverbální projevy zpětné vazby, jako například kývání hlavy pro vyjádření souhlasu, které ale zvukový záznam nezachycuje.

Samotné analýze jsou věnovány kapitoly tři a čtyři. Tematické analýze pořízených nahrávek se věnujeme ve třetí kapitole. V ní jsou znázorněna typická témata/lemmata, která se vyskytují právě u osob vysokého věku. Příklady pochází z řeči našich respondentů. Těmito tématy jsou především vyjadřování času/doby a věku, srovnávání doby minulé s přítomností, projevy religiozity a časté odkazování na jiné osoby, zejména rodiče, kteří byli pro naše respondenty vzorem. Jazyková analýza je členěná do následujících subkapitol: syntaktické, lexikální, morfologické a výslovnostní. V každé této subkapitole jsou popsány specifické rysy mluvy starší generace spolu s ilustrativními příklady z řeči našich respondentů, které jednotlivé rysy demonstrují.

Výskyt všech zkoumaných jevů je shrnut v kapitole 6. U některých jevů jsme použili lingvistický program QUITA, díky frekvenční analýze lemmat jsme potvrdili vysoký výskyt deiktických slov a přídatných neplnovýznamových slov. Tento program

nám také pomohl při analýze tematické části práce, kdy jsme zaznamenali frekvenci lemmat *rok, tehdy, ted'* (a jejich deklinační podoby).

Část frekvenční analýzy lze nalézt v přílohách této práce, jedná se o prvních sto nejfrekventovanějších slov z řeči jednotlivých mluvčích. V přílohách lze také nalézt frekvenční analýzu slovních druhů. Vzhledem k rozsahu materiálu jsou přepisy nahrávek a jejich frekvenční analýza slov vyhotovená programem QUITA v plném rozsahu součástí příloh na přiloženém CD.

Cílem této práce bylo zjistit specifické rysy mluvy nejstarší generace a potvrdit či vyvrátit předpoklad, že na tyto rysy má vliv pohlaví, vzdělání a sociální prostředí mluvčích. Specifické rysy se nám podařilo zanalyzovat, jsou jimi frekventované opakování, opravy, eliptické výpovědi. Příznaková je také mnohomluvnost, potřeba mluvčích sdělit rozsáhlé a často také nedůležité informace, díky kterým je řeč respondentů obohacená o mnoho vsuvek. Z lexikální roviny se často vyskytují neplnovýznamová - parazitní slova, frazémy, ustálená spojení a také názvy věcí či institucí, které vystihují dřívější dobu (dnes zaniklá nebo nepoužívaná). Vysoce frekventované je užití deiktických slov zapříčiněné také zhoršující se pamětí mluvčích, kteří při vzpomínání na daný výraz jej nahradí právě zájmenem. V morfologické rovině jsme zanalyzovali výskyt iterativních tvarů a zaměňování přítomného a minulého času sloves ve výpovědích. Výslovnostní část je zaměřená na výskyt protetického *-v* a dloužení vokálů. Kvůli malému počtu respondentů nelze jednoznačně říct, že na některé specifické rysy má vliv pohlaví, vzdělání nebo sociální prostředí.

Anotace

Autor: Lenka Sochorová

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky

Název práce: Specifika jazyka starších dospělých

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Počet znaků: 81 432

Počet příloh v práci: 8

Počet příloh na CD: 9

Počet titulů použité literatury: 23

Klíčová slova: mluvený projev, starší generace, tematická analýza, statická analýza, respondent, zvukové nahrávky

Anotace bakalářské práce:

Bakalářská práce Specifika jazyka starších dospělých se zabývá analýzou řeči nejstarší generace. Pro tyto účely byly pořízeny zvukové nahrávky respondentů této věkové generace. Úvodní část je věnovaná charakteristice mluveného projevu a jeho porovnání s projevem psaným. Jednotlivé rysy mluvy jsou rozděleny do tematické a jazykové roviny. V jazykové rovině jsou blíže popsány jevy v rovině syntaktické, lexikální, morfologické i výslovností. Všechny specifické rysy ilustrují příklady. Závěrečná část shrnuje získané poznatky ve formě tabulek. Stěžejní literaturou této práce je publikace Čeština v dialogu generací, jejíž editorkami jsou Jana Hoffmannová a Olga Müllerová.

This bachelor thesis Language of Elderly Specifics studies Czech Dialects and ways of communication of the oldest generations in the Czech Republic. Numerous live recordings with respondents of this generation were made for this purpose. First part deals with speech analysis and its comparism with written form. All features of language are analysed from thematic and linguistic point of view. The linguistic part focuses on phenomenons at the syntactic, lexical, morphological and pronunciation level. All listed specifics are illustrated by examples. Final part summaries all the gained knowledge in form of tables. Textbook „Čeština v dialogu generací“ from Jana Hoffmann and Olga Müller is used as a key literature.

Použitá literatura

- 1) ADAMOVIĆ, Ana, František ČERMÁK a Jiří PEŠIČKA. *Čítanka mluvené češtiny*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 9788024615936.
- 2) BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- 3) ČECH, Radek, Ioan-Ioviț POPESCU a Gabriel ALTMANN. *Metody kvantitativní analýzy (nejen) básnických textů*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4044-6.
- 4) ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ, Eva MINÁŘOVÁ a Jan CHLOUPEK. *Současná česká stylistika*. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 8086642003.
- 5) *Čeština v dialogu generací*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1549-5.
- 6) ČMEJRKOVÁ, Světlá – HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: Hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1970-7.
- 7) GREPL, Miroslav. K podstatě a k povaze rozdílů mezi projevy mluvenými a psanými. In: *Otázky slovanské syntaxe*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, str. 342 – 345.
- 8) GREPL, Miroslav. O funkci záměrného opakování částí výpovědi ve výstavbě promluvy. In: *Naše řeč 1967*, roč. 50., č. 2, str. 77 – 87.
- 9) HAUSENBLAS, Karel. O studiu syntaxe běžně mluvených projevů. In: *Otázky slovanské syntaxe*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, str. 313 – 323.
- 10) HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a--: současná situace stylistiky*. Vyd. 1. Praha: Trizonia, 1997. ISBN 8085573679.

- 11) HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga. Čeština v dialogu věkově rozdílných mluvčích. In: *Slovo a slovesnost* 2002, roč. 63., č. 1, str. 1 – 14. ISSN 0037 – 7031.
- 12) HOFFMANNOVÁ, Jana, Olga MÜLLEROVÁ a Eva SCHNEIDEROVÁ. *Mluvená čeština v autentických textech*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 1992. ISBN 80-85467-96-8.
- 13) HRBÁČEK, Josef. Reliéfizace výpovědi a textu. In: *Naše řeč* 1994, roč. 74., č. 2, str. 67 – 72. ISSN 0027 – 8203.
- 14) KADERKA, Petr. Pragmatika situace. In: *Slovo a slovesnost* 2013, roč. 74., č. 1, str. 13 – 40. ISSN 0073 – 7031.
- 15) KALVACH, Zdeněk, Zdeněk ZADÁK, Roman JIRÁK, Helena ZAVÁZALOVÁ a Petr SUCHARDA. *Geriatric a gerontologie*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2004.
- 16) KELLNER, Adolf. *Úvod do dialektologie*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954.
- 17) *Korpusy mluveného jazyka (synchronní)*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z www.korpus.cz.
- 18) KRČMOVÁ Marie. Běžná mluva východní Moravy. In: *Jazyk a jeho užívání: sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného*. Praha: Univerzita Karlova, 1996, 119 – 128. ISBN 8085899191.
- 19) MÜLLEROVÁ, Olga. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994, 145 s. ISBN 8020004890.
- 20) MÜLLEROVÁ, Olga. Výzkum mluveného jazyka v SSSR. In: *Slovo a slovesnost* 1983, roč. 44., č. 4, str. 311 – 317. ISSN 0037 – 7031.
- 21) PETR, Jan, et al. *Mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986,

- 22) PROKEŠOVÁ, Svatava. Jak se odráží improvizovanost v jazykové výstavbě mluvených projevů. In: *Otázky slovanské syntaxe*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, str. 348 – 351.
- 23) SCHNEIDEROVÁ, Eva. K užívání zájmena ten (v přívlastkové pozici) v mluvených projevech. In: *Náše řeč* 1993, roč. 76., č. 1, str. 31 – 37. ISSN 0027 – 8203.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Přehled transkripčních značek	6
Tabulka 2: Rozdíly mezi psaným a mluveným jazykem	9
Tabulka 3: Výskyt zkoumaných jevů	42
Tabulka 4: Přehled nejčastějších lemmat respondenta LB	42
Tabulka 5: Přehled nejčastějších lemmat respondenta FB	42
Tabulka 6: Přehled nejčastějších lemmat respondenta ZVž	43
Tabulka 7: Přehled nejčastějších lemmat respondenta ZVm	43
Tabulka 8: Přehled nejčastějších lemmat respondenta MMž	43
Tabulka 9: Přehled nejčastějších lemmat respondenta MMm	43
Tabulka 10: Přehled nejčastějších lemmat respondenta AN	43
Tabulka 11: Přehled nejčastějších lemmat respondenta MZ	43
Tabulka 12: Přehled nejvíce frekventovaných slovních druhů v řeči jednotlivých mluvčích	44
Tabulka 13: Přídavné výrazy a jejich frekvence v řeči mluvčích	45
Tabulka 14: Frekvence lemmatu "rok"	45
Tabulka 15: Frekvence lemmat vyjadřující srovnání minulosti a přítomnosti	46

Seznam příloh

Příloha 1: Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondentky ZVž.....	55
Příloha 2: Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondenta ZVm	57
Příloha 3: Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondenta FB	59
Příloha 4: Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondentky LB.....	61
Příloha 5: Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondentky MMž	63
Příloha 6: Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondenta MMm	65
Příloha 7: Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondentky AN.....	67
Příloha 8: Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondentky MZ	69

Přílohy

1) Frekvenční analýza slov a slovních druhů respondentky ZVŽ.

#	Lemma	Frequency	%
1	ten	262	9,129
2	být	192	6,69
3	a	129	4,495
4	já	112	3,902
5	tak	103	3,589
6	on	99	3,449
7	no	80	2,787
8	se	65	2,265
9	mít	56	1,951
10	tady	44	1,533
11	tam	43	1,498
12	že	40	1,394
13	sem	36	1,254
14	v	34	1,185
15	jako	31	1,08
16	na	31	1,08
17	dělat	29	1,01
18	vědět	26	0,906
19	ale	24	0,836
20	jo	20	0,697
21	když	19	0,662
22	co	19	0,662
23	už	18	0,627
24	všecek	16	0,557
25	řící	16	0,557
26	tento	16	0,557
27	jak	16	0,557
28	do	16	0,557
29	s	15	0,523
30	také	15	0,523
31	z	12	0,418
32	takový	12	0,418
33	ne	12	0,418
34	muset	11	0,383
35	[:vite?]	10	0,348
36	[:só?]	10	0,348
37	manžel	10	0,348

38	přijít	9	0,314
39	teďka	9	0,314
40	jenomže	9	0,314
41	udělat	9	0,314
42	prostě	9	0,314
43	[:teho?]	9	0,314
44	říkat	9	0,314
45	nebo	8	0,279
46	chtít	8	0,279
47	[:neco?]	8	0,279
48	protože	8	0,279
49	[:ešče?]	8	0,279
50	By	7	0,244
51	moci	7	0,244
52	tým	7	0,244
53	včera	7	0,244
54	maminka	7	0,244
55	proto	7	0,244
56	[:tedka?]	7	0,244
57	jeho	7	0,244
58	Vašek	7	0,244
59	Tu	6	0,209
60	aby	6	0,209
61	zlínský	6	0,209
62	Katka	6	0,209
63	jenom	6	0,209
64	po	6	0,209
65	furt	6	0,209
66	ty	6	0,209
67	Ted	6	0,209
68	chodit	6	0,209
69	Eva	6	0,209
70	[:tym?]	6	0,209
71	rok	6	0,209
72	od	5	0,174
73	nic	5	0,174
74	velký	5	0,174
75	Dyck	5	0,174

76	zima	5	0,174
77	teď	5	0,174
78	jeden	5	0,174
79	až	5	0,174
80	takže	5	0,174
81	vidět	5	0,174
82	[:mět?]	5	0,174
83	můj	5	0,174
84	donést	5	0,174
85	[:býl?]	5	0,174
86	u	5	0,174
87	tehdy	5	0,174
88	kanál	4	0,139

89	kdyby	4	0,139
90	[:kanála?]	4	0,139
91	noha	4	0,139
92	jít	4	0,139
93	potom	4	0,139
94	kluk	4	0,139
95	tatínek	4	0,139
96	dva	4	0,139
97	dát	4	0,139
98	ještě	4	0,139
99	dědeček	4	0,139
100	Terezka	3	0,105

#	POS	Count	%
1	PRONOUN	642	22,369
2	VERB	575	20,035
3	ADVERB	396	13,798
4	NOUN	336	11,707
5	CONJUNCTION	302	10,523
6	UNKNOWN	269	9,373
7	PREPOSITION	146	5,087
8	PARTICLE	113	3,937
9	ADJECTIVE	67	2,334
10	NUMBER	21	0,732
11	INTERJECTION	3	0,105

2) Frekvenční analýza slov a slovních druhů u respondenta ZVm:

#	Lemma	Frequenc y	%
1	ten	345	10,651
2	být	161	4,971
3	a	112	3,458
4	se	93	2,871
5	tak	84	2,593
6	v	64	1,976
7	no	61	1,883
8	nebo	42	1,297
9	tam	41	1,266
10	že	38	1,173
11	já	36	1,111
12	ale	36	1,111
13	on	36	1,111
14	třeba	35	1,081
15	tady	34	1,05
16	na	34	1,05
17	mít	33	1,019
18	z	28	0,864
19	rok	28	0,864
20	dělat	28	0,864
21	jo	27	0,834
22	když	27	0,834
23	sem	26	0,803
24	už	25	0,772
25	jako	25	0,772
26	takže	23	0,71
27	do	22	0,679
28	teda	18	0,556
29	o	18	0,556
30	pak	16	0,494
31	takový	15	0,463
32	aby	15	0,463
33	který	14	0,432
34	potom	13	0,401
35	protože	12	0,37
36	chtít	12	0,37
37	člověk	12	0,37
38	dva	12	0,37
39	vědět	12	0,37
40	tu	11	0,34
41	ne	11	0,34
42	[:neco?]	11	0,34

43	řící	11	0,34
44	jeden	11	0,34
45	od	10	0,309
46	říkat	10	0,309
47	hodně	10	0,309
48	výstava	9	0,278
49	co	9	0,278
50	ani	9	0,278
51	dát	9	0,278
52	takhle	9	0,278
53	organizace	9	0,278
54	až	9	0,278
55	by	9	0,278
56	vlastně	8	0,247
57	ovocnář	8	0,247
58	podstata	8	0,247
59	začít	8	0,247
60	jít	8	0,247
61	i	8	0,247
62	různý	8	0,247
63	zahradkář	8	0,247
64	jiný	8	0,247
65	prostě	7	0,216
66	archiv	7	0,216
67	moci	7	0,216
68	stromek	7	0,216
69	brát	7	0,216
70	voda	7	0,216
71	také	7	0,216
72	muset	7	0,216
73	po	7	0,216
74	daleko	7	0,216
75	jenom	7	0,216
76	jak	7	0,216
77	ovocnářstv í	7	0,216
78	tento	6	0,185
79	dneska	6	0,185
80	s	6	0,185
81	pod	6	0,185
82	za	6	0,185
83	psát	6	0,185
84	ještě	6	0,185
85	všechno	6	0,185

86	svůj	6	0,185
87	[:tydle?]	5	0,154
88	ovoce	5	0,154
89	tenkrát	5	0,154
90	strom	5	0,154
91	muzeum	5	0,154
92	někdy	5	0,154
93	část	5	0,154

94	tři	5	0,154
95	nějaký	5	0,154
96	udělat	5	0,154
97	věc	5	0,154
98	ty	5	0,154
99	století	5	0,154
100	hledisko	5	0,154

#	POS	Count	%
1	PRONOUN	623	19,234
2	VERB	524	16,178
3	NOUN	512	15,807
4	ADVERB	492	15,19
5	CONJUNCTION	380	11,732
6	PREPOSITION	225	6,947
7	UNKNOWN	204	6,298
8	ADJECTIVE	108	3,334
9	PARTICLE	101	3,118
10	NUMBER	70	2,161

3) Frekvenční analýza slov a slovních druhů u respondenta FB:

#	Lemma	Frequency	%
1	ten	197	8,347
2	být	163	6,907
3	a	104	4,407
4	tam	68	2,881
5	sem	58	2,458
6	tak	51	2,161
7	no	49	2,076
8	já	47	1,992
9	na	46	1,949
10	jak	45	1,907
11	mít	40	1,695
12	sa	38	1,61
13	že	37	1,568
14	[:toš?]	36	1,525
15	on	32	1,356
16	už	26	1,102
17	v	24	1,017
18	z	23	0,975
19	co	22	0,932
20	ale	22	0,932
21	do	17	0,72
22	rok	14	0,593
23	s	14	0,593
24	[:šak?]	13	0,551
25	jako	13	0,551
26	ještě	13	0,551
27	tady	12	0,508
28	za	12	0,508
29	vědět	12	0,508
30	jít	10	0,424
31	jezdit	10	0,424
32	by	10	0,424
33	jet	10	0,424
34	byt	10	0,424
35	aj	9	0,381
36	dělat	9	0,381
37	se	9	0,381
38	od	9	0,381
39	dát	9	0,381
40	vojna	8	0,339
41	ani	8	0,339
42	jeden	7	0,297

43	přes	7	0,297
44	takový	7	0,297
45	žádný	7	0,297
46	[:teho?]	7	0,297
47	ne	7	0,297
48	dobrý	7	0,297
49	všecek	6	0,254
50	dé	6	0,254
51	hodina	6	0,254
52	[:enom?]	6	0,254
53	jé	6	0,254
54	u	6	0,254
55	přijít	6	0,254
56	potom	6	0,254
57	[:mňa?]	6	0,254
58	pot	6	0,254
59	nic	6	0,254
60	[:sů?]	6	0,254
61	hotový	5	0,212
62	tým	5	0,212
63	říkat	5	0,212
64	přijet	5	0,212
65	důl	5	0,212
66	[:včil?]	5	0,212
67	vagón	5	0,212
68	dva	5	0,212
69	kolik	5	0,212
70	aby	4	0,169
71	kdesi	4	0,169
72	nový	4	0,169
73	začít	4	0,169
74	[:zé?]	4	0,169
75	cesta	4	0,169
76	tento	4	0,169
77	vidět	4	0,169
78	povídat	4	0,169
79	k	4	0,169
80	[:majů?]	4	0,169
81	Ostrava	4	0,169
82	zas	4	0,169
83	[:všeci?]	4	0,169
84	těžký	4	0,169
85	[:hned?]	4	0,169

86	toť	4	0,169
87	starý	4	0,169
88	Vsetín	4	0,169
89	děda	4	0,169
90	celý	4	0,169
91	[:nee?]	3	0,127
92	včera	3	0,127
93	můj	3	0,127

94	dívat	3	0,127
95	Lenin	3	0,127
96	[:chvílu?]	3	0,127
97	stát	3	0,127
98	zlámat	3	0,127
99	noc	3	0,127
100	[:ešče?]	3	0,127

#	POS	Count	%
1	VERB	418	17,712
2	ADVERB	372	15,763
3	UNKNOWN	368	15,593
4	PRONOUN	360	15,254
5	NOUN	299	12,669
6	CONJUNCTION	203	8,602
7	PREPOSITION	173	7,331
8	PARTICLE	64	2,712
9	ADJECTIVE	62	2,627
10	NUMBER	38	1,61
11	INTERJECTION	3	0,127

4) Frekvenční analýza slov a slovních druhů u respondentky LB:

#	Lemma	Frequency	%
1	ten	115	8,942
2	být	89	6,921
3	a	66	5,132
4	no	48	3,733
5	že	31	2,411
6	jako	28	2,177
7	sa	25	1,944
8	v	24	1,866
9	[:toš?]	23	1,788
10	tak	20	1,555
11	já	17	1,322
12	do	17	1,322
13	jak	16	1,244
14	[:šak?]	15	1,166
15	s	14	1,089
16	sem	13	1,011
17	potom	12	0,933
18	tam	12	0,933
19	ale	12	0,933
20	na	12	0,933
21	ne	12	0,933
22	mít	11	0,855
23	dělat	9	0,7
24	nebo	9	0,7
25	už	9	0,7
26	[:ešče?]	9	0,7
27	[:včil?]	9	0,7
28	rok	8	0,622
29	on	8	0,622
30	[:enom?]	8	0,622
31	takže	8	0,622
32	šest	7	0,544
33	zasít	7	0,544
34	co	7	0,544
35	dát	6	0,467
36	právě	6	0,467
37	říkat	6	0,467
38	když	6	0,467
39	by	6	0,467
40	chodit	6	0,467
41	za	6	0,467
42	vlastně	5	0,389

43	Z	5	0,389
44	Jít	5	0,389
45	Jo	5	0,389
46	[:mosí?]	5	0,389
47	Německo	5	0,389
48	Až	4	0,311
49	Také	4	0,311
50	Jet	4	0,311
51	Jezdívat	4	0,311
52	Tady	4	0,311
53	U	4	0,311
54	Třeba	4	0,311
55	Všecek	4	0,311
56	[:jednúc?]	4	0,311
57	autobus	4	0,311
58	dobrý	4	0,311
59	[:aji?]	4	0,311
60	aj	4	0,311
61	se	3	0,233
62	přes	3	0,233
63	celý	3	0,233
64	[:muzikantama?]	3	0,233
65	Polsko	3	0,233
66	granule	3	0,233
67	nic	3	0,233
68	bůček	3	0,233
69	[:týdeň?]	3	0,233
70	zvlášť	3	0,233
71	takový	3	0,233
72	sto	3	0,233
73	zájezd	3	0,233
74	řící	3	0,233
75	tu	3	0,233
76	jezdit	3	0,233
77	Vizovice	3	0,233
78	baže	3	0,233
79	hodně	3	0,233
80	koruna	3	0,233
81	data	3	0,233
82	Leningrad	3	0,233
83	okolo	3	0,233
84	Kurz	3	0,233
85	kostel	3	0,233

86	důchod	3	0,233
87	Berlín	2	0,156
88	dostát	2	0,156
89	[:nee?]	2	0,156
90	bud'	2	0,156
91	byt	2	0,156
92	kdyby	2	0,156
93	zubní	2	0,156

94	dvacetkrát	2	0,156
95	tisíc	2	0,156
96	tolik	2	0,156
97	tehdy	2	0,156
98	velice	2	0,156
99	[:osundesát?]	2	0,156
100	stačit	2	0,156

#	POS	Count	%
1	VERB	209	16,252
2	UNKNOWN	183	14,23
3	ADVERB	178	13,841
4	PRONOUN	171	13,297
5	CONJUNCTION	170	13,219
6	NOUN	149	11,586
7	PREPOSITION	92	7,154
8	PARTICLE	70	5,443
9	ADJECTIVE	40	3,11
10	NUMBER	20	1,555
11	INTERJECTION	4	0,311

5) Frekvenční analýza slov a slovních druhů u respondentky MMŽ:

#	Lemma	Frequenc y	%
1	ten	341	9,425
2	být	200	5,528
3	On	157	4,339
4	A	123	3,4
5	Se	123	3,4
6	No	109	3,013
7	tak	109	3,013
8	Já	92	2,543
9	Že	66	1,824
10	Ale	66	1,824
11	tam	59	1,631
12	mít	58	1,603
13	když	42	1,161
14	jako	35	0,967
15	Na	32	0,884
16	Co	32	0,884
17	V	32	0,884
18	vědět	31	0,857
19	tady	29	0,802
20	Jo	29	0,802
21	Ne	26	0,719
22	Už	26	0,719
23	Jak	25	0,691
24	takový	25	0,691
25	By	23	0,636
26	říkat	23	0,636
27	tento	22	0,608
28	prostě	21	0,58
29	také	21	0,58
30	nebo	19	0,525
31	protože	19	0,525
32	Do	18	0,498
33	takže	18	0,498
34	sem	17	0,47
35	teda	17	0,47
36	vlastně	17	0,47
37	ano	16	0,442
38	S	15	0,415
39	Za	14	0,387
40	Z	13	0,359
41	Ať	12	0,332
42	chtít	12	0,332

43	potom	12	0,332
44	ještě	12	0,332
45	moci	12	0,332
46	muset	11	0,304
47	chodit	11	0,304
48	dělat	11	0,304
49	Od	11	0,304
50	U	10	0,276
51	kdyby	10	0,276
52	nějaký	10	0,276
53	Pak	10	0,276
54	JU	10	0,276
55	Brno	9	0,249
56	[:só?]	9	0,249
57	Nic	9	0,249
58	Asi	9	0,249
59	PRAVDA	9	0,249
60	náboženstv í	8	0,221
61	O	8	0,221
62	Aby	8	0,221
63	vždycky	8	0,221
64	kvůli	8	0,221
65	zase	8	0,221
66	Dát	8	0,221
67	vidět	7	0,193
68	Dva	7	0,193
69	svůj	7	0,193
70	Jiný	7	0,193
71	Jít	7	0,193
72	začít	7	0,193
73	kočka	7	0,193
74	Ty	7	0,193
75	jeden	7	0,193
76	jenom	7	0,193
77	nechat	7	0,193
78	prodávat	6	0,166
79	něco	6	0,166
80	člověk	6	0,166
81	Po	6	0,166
82	K	6	0,166
83	volit	6	0,166
84	Vzít	6	0,166
85	můj	6	0,166

86	který	6	0,166
87	sice	5	0,138
88	doma	5	0,138
89	ted'	5	0,138
90	špatný	5	0,138
91	jeho	5	0,138
92	třeba	5	0,138
93	starý	5	0,138

94	ani	5	0,138
95	kupovat	5	0,138
96	způsob	5	0,138
97	pořád	5	0,138
98	[:aji?]	5	0,138
99	tu	5	0,138
100	hrozný	5	0,138

#	POS	Count	%
1	PRONOUN	868	23,991
2	VERB	684	18,905
3	ADVERB	542	14,981
4	CONJUNCTION	441	12,189
5	NOUN	335	9,259
6	UNKNOWN	234	6,468
7	PREPOSITION	195	5,39
8	PARTICLE	182	5,03
9	ADJECTIVE	99	2,736
10	NUMBER	32	0,884
11	INTERJECTION	6	0,166

6) Frekvenční analýza slov a slovních druhů u respondenta MMm:

#	Lemma	Frequenc y	%
1	ten	195	8,27
2	být	130	5,513
3	On	80	3,393
4	A	73	3,096
5	mít	62	2,629
6	Se	59	2,502
7	Já	57	2,417
8	tak	47	1,993
9	No	38	1,612
10	ale	37	1,569
11	tam	37	1,569
12	V	36	1,527
13	na	34	1,442
14	jo	28	1,187
15	sem	28	1,187
16	že	24	1,018
17	rok	23	0,975
18	už	21	0,891
19	vědět	21	0,891
20	když	17	0,721
21	za	16	0,679
22	ještě	15	0,636
23	jak	14	0,594
24	takový	13	0,551
25	JU	13	0,551
26	také	13	0,551
27	z	13	0,551
28	tady	13	0,551
29	jako	13	0,551
30	kočka	12	0,509
31	ne	12	0,509
32	do	11	0,466
33	po	10	0,424
34	vlastně	9	0,382
35	nechat	8	0,339
36	[:aji?]	8	0,339
37	by	8	0,339
38	s	8	0,339
39	co	8	0,339
40	jeden	7	0,297
41	[:kocór?]	7	0,297
42	ted'	7	0,297

43	Dva	7	0,297
44	potom	7	0,297
45	K	7	0,297
46	Tři	7	0,297
47	[:só?]	7	0,297
48	začít	7	0,297
49	Nic	6	0,254
50	kolik	6	0,254
51	dostat	6	0,254
52	teda	6	0,254
53	brát	6	0,254
54	muset	6	0,254
55	nebo	6	0,254
56	říkat	6	0,254
57	Tu	6	0,254
58	ano	6	0,254
59	Jít	6	0,254
60	vidět	5	0,212
61	spávat	5	0,212
62	Rád	5	0,212
63	ted'ka	5	0,212
64	Od	5	0,212
65	chtít	5	0,212
66	přijít	5	0,212
67	člověk	5	0,212
68	Kdo	5	0,212
69	myslit	5	0,212
70	Dát	4	0,17
71	[:sárina?]	4	0,17
72	rodinný	4	0,17
73	začínat	4	0,17
74	domek	4	0,17
75	Tým	4	0,17
76	takže	4	0,17
77	třeba	4	0,17
78	vždycky	4	0,17
79	lítat	4	0,17
80	přijet	4	0,17
81	aspoň	4	0,17
82	tento	4	0,17
83	znát	4	0,17
84	odjet	4	0,17
85	který	4	0,17

86	o	4	0,17
87	pes	4	0,17
88	babička	4	0,17
89	prababička	4	0,17
90	ty	4	0,17
91	vykastrova t	4	0,17
92	skříň	4	0,17

93	chodník	4	0,17
94	u	4	0,17
95	vzít	3	0,127
96	pryč	3	0,127
97	aby	3	0,127
98	půl	3	0,127
99	jet	3	0,127
100	až	3	0,127

#	POS	Count	%
1	VERB	465	19,72
2	PRONOUN	453	19,211
3	NOUN	319	13,528
4	ADVERB	315	13,359
5	UNKNOWN	240	10,178
6	CONJUNCTION	194	8,227
7	PREPOSITION	161	6,828
8	PARTICLE	85	3,605
9	ADJECTIVE	71	3,011
10	NUMBER	51	2,163
11	INTERJECTION	4	0,17

7) Frekvenční analýza slov a slovních druhů u respondentky AN

#	Lemma	Frequency	%
1	ten	309	7,685
2	být	230	5,72
3	se	156	3,88
4	a	152	3,78
5	že	112	2,785
6	tak	99	2,462
7	no	75	1,865
8	já	71	1,766
9	na	69	1,716
10	mít	59	1,467
11	tam	57	1,418
12	on	50	1,243
13	ale	46	1,144
14	v	42	1,045
15	sem	37	0,92
16	už	36	0,895
17	vědět	34	0,846
18	z	32	0,796
19	když	28	0,696
20	všechno	27	0,671
21	co	27	0,671
22	i	26	0,647
23	takže	26	0,647
24	tady	26	0,647
25	jo	25	0,622
26	člověk	23	0,572
27	jak	22	0,547
28	jako	21	0,522
29	ještě	21	0,522
30	s	21	0,522
31	říkat	20	0,497
32	takový	19	0,473
33	by	19	0,473
34	prostě	19	0,473
35	jeden	18	0,448
36	dělat	17	0,423
37	válka	17	0,423
38	chtít	17	0,423
39	také	17	0,423
40	protože	17	0,423
41	muset	16	0,398
42	nebo	15	0,373

43	Rok	14	0,348
44	Škola	14	0,348
45	Tento	14	0,348
46	Třebas	14	0,348
47	Potom	14	0,348
48	Tu	14	0,348
49	Aby	14	0,348
50	Hodně	14	0,348
51	Do	14	0,348
52	Druhý	13	0,323
53	Něco	12	0,298
54	Vidět	12	0,298
55	Maminka	12	0,298
56	Jenom	12	0,298
57	Vždycky	11	0,274
58	Ano	11	0,274
59	Teď	11	0,274
60	Život	10	0,249
61	Nějaký	10	0,249
62	Který	10	0,249
63	Pro	10	0,249
64	Vlastně	10	0,249
65	Věc	9	0,224
66	Jít	9	0,224
67	Dneska	9	0,224
68	Za	9	0,224
69	K	8	0,199
70	Ty	8	0,199
71	Moci	8	0,199
72	Až	8	0,199
73	U	8	0,199
74	Udělat	8	0,199
75	Říci	8	0,199
76	Nic	7	0,174
77	Zase	7	0,174
78	Dítě	7	0,174
79	matematik	7	0,174
80	Můj	7	0,174
81	Učit	7	0,174
82	Od	6	0,149
83	Dát	6	0,149
84	Dobře	6	0,149
85	Město	6	0,149

86	daleko	6	0,149
87	stát	6	0,149
88	uvidět	6	0,149
89	strana	6	0,149
90	pak	6	0,149
91	každý	5	0,124
92	ať	5	0,124
93	opravdu	5	0,124

94	tatínek	5	0,124
95	krásný	5	0,124
96	pět	5	0,124
97	rodič	5	0,124
98	po	5	0,124
99	[:jesi?]	5	0,124
100	pěkný	5	0,124

#	POS	Count	%
1	VERB	793	19,721
2	PRONOUN	770	19,149
3	ADVERB	624	15,519
4	NOUN	557	13,852
5	CONJUNCTION	499	12,41
6	PREPOSITION	251	6,242
7	ADJECTIVE	194	4,825
8	UNKNOWN	128	3,183
9	PARTICLE	116	2,885
10	NUMBER	87	2,164
11	INTERJECTION	2	0,05

8) Frekvenční analýza slov a slovních druhů u respondentky MZ

#	Lemma	Frequency	%
1	ten	173	11,248
2	být	89	5,787
3	a	64	4,161
4	se	55	3,576
5	no	44	2,861
6	tam	42	2,731
7	ano	38	2,471
8	tak	36	2,341
9	mít	27	1,756
10	jo	26	1,691
11	on	26	1,691
12	já	23	1,495
13	jako	18	1,17
14	už	17	1,105
15	ale	16	1,04
16	sem	16	1,04
17	jak	15	0,975
18	že	14	0,91
19	na	13	0,845
20	nebo	13	0,845
21	po	12	0,78
22	hodně	11	0,715
23	takový	11	0,715
24	co	11	0,715
25	[:šak?]	9	0,585
26	potom	9	0,585
27	dělat	9	0,585
28	v	9	0,585
29	ještě	9	0,585
30	muset	8	0,52
31	vědět	8	0,52
32	tady	8	0,52
33	dát	7	0,455
34	[:aji?]	7	0,455
35	[:teho?]	6	0,39
36	z	6	0,39
37	by	6	0,39
38	ty	6	0,39
39	do	6	0,39
40	teď	6	0,39
41	také	6	0,39
42	[:só?]	6	0,39

43	Třeba	6	0,39
44	Aby	5	0,325
45	Když	5	0,325
46	Onen	5	0,325
47	Od	5	0,325
48	Pořád	5	0,325
49	S	5	0,325
50	Dobrý	5	0,325
51	Práce	5	0,325
52	ne	5	0,325
53	zelí	4	0,26
54	všecek	4	0,26
55	týden	4	0,26
56	u	4	0,26
57	tento	4	0,26
58	prostě	4	0,26
59	říkat	4	0,26
60	dobře	4	0,26
61	udělat	4	0,26
62	aj	4	0,26
63	vidět	4	0,26
64	až	4	0,26
65	tu	4	0,26
66	[:neco?]	4	0,26
67	prodat	4	0,26
68	možná	4	0,26
69	veliký	4	0,26
70	ořech	3	0,195
71	nadělat	3	0,195
72	aha	3	0,195
73	doba	3	0,195
74	čas	3	0,195
75	přijít	3	0,195
76	chodit	3	0,195
77	manžel	3	0,195
78	držet	3	0,195
79	rok	3	0,195
80	krásný	3	0,195
81	minulý	3	0,195
82	chuť	3	0,195
83	PRAVDA	3	0,195
84	papír	3	0,195
85	hrozně	3	0,195

86	podle	3	0,195
87	chtít	3	0,195
88	vlastně	3	0,195
89	pěkný	3	0,195
90	prodávat	3	0,195
91	[:svoju?]	2	0,13
92	hrozný	2	0,13
93	každý	2	0,13

94	začít	2	0,13
95	jít	2	0,13
96	naučit	2	0,13
97	zvlášť	2	0,13
98	zajímavý	2	0,13
99	teda	2	0,13
100	[:nekdo?]	2	0,13

#	POS	Count	%
1	PRONOUN	331	21,521
2	ADVERB	261	16,97
3	VERB	259	16,84
4	CONJUNCTION	149	9,688
5	UNKNOWN	146	9,493
6	NOUN	134	8,713
7	PARTICLE	113	7,347
8	PREPOSITION	70	4,551
9	ADJECTIVE	68	4,421
10	NUMBER	4	0,26
11	INTERJECTION	3	0,195